Makrotopografija područja oko prapovijesnog tela Gradac-Bapska

Frdelja, Jana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:079372

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ARHEOLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

MAKROTOPOGRAFIJA PODRUČJA OKO PRAPOVIJESNOG TELA GRADAC-BAPSKA

Jana Frdelja

Mentor: dr. sc. Marcel Burić
Komentorica: dr. sc. Ina Miloglav

Zagreb, 2019.

SADRŽAJ

1 UVOD 3

2 PRIRODNE KARAKTERISTIKE PROSTORA I NJIHOV UTJECAJ NA NASELJAVANJE 5

3 KRATAK POVIJESNI PREGLED SELA BAPSKA 8

4 METODOLOGIJA RADA I CILJEVI TERENSKIH PREGLEDA 10

4.1 Vrste i metode terenskih pregleda 10

4.2 Problematika arheološkog zapisa 11

4.3 Terenski pregledi područja sela Bapska 13

5 REZULTATI TERENSKIH PREGLEDA 17

6 GEOFIZIČKA ISTRAŽIVANJA LOKALITETA BAPSKA-GRADAC 25

7 METODOLOGIJA ANALIZE PODATAKA 27

8 REZULTATI ANALIZE PODATAKA 29

9 CRKVA BLAŽENE DJEVICE MARIJE 32

10 SLUČAJNI NALAZI NA PODRUČJU SELA BAPSKA 35

11 ZAKLJUČAK 40

12 PRILOZI 42

13 POPIS PRILOGA 47

14 POPIS LITERATURE 49

1 UVOD

Iako se u novije vrijeme, posebice nakon Domovinskog rata, za Bapsku kaže da „je na kraju svijeta“ i jedva poznata ikome izvan Vukovarsko-srijemske županije, na području sela i oko njega postoji kontinuitet života još od razdoblja neolitika. Unatoč svijesti o postojanju značajnog arheološkog potencijala na području Bapske od 19. st., kada je lokalni učitelj počeo slati pisma i nalaze u današnji Arheološki muzej u Zagrebu (tadašnji Narodni muzej), veća istraživanja se, osim na lokalitetu Gradac, nikada nisu provela. U znanstvenoj literaturi je također napisano malo i gotovo ništa o drugim potencijalnim lokalitetima oko Gradca, a najviše spomena je iz kasnih godina 19. i početka 20. st., kada se zapravo piše o mnogim slučajnim nalazima „neke lončarije“ bez konkretnih naznaka o okvirnim datacijama i lokacijama na kojima su pronađeni. Među lokalnim stanovništvom je ipak uvijek bilo interesa za starine, pa je tako o arheološkim nalazima, istraživanjima i povijesti na području Bapske najopsežnije pisao A. Bošnjaković u svojoj knjizi *Crkva Blažene Djevice Marije na Bapskoj* (Bošnjaković 1978), koji je, iako laik, navodio sva mu poznata nalazišta, ljude i nalaze koji su prikupljeni tijekom godina ili o kojima su mu mještani pričali. Isto tako je detaljno opisao sva dotadašnja istraživanja na telu Gradac i služio se stručnom literaturom tijekom pisanja knjige, stoga je unatoč nekim nedostatcima njegovo djelo bilo važan izvor informacija tijekom izrade ovog rada.

Tijekom 2012., 2013. i 2016. godine provedeni su studentski projekti terenskih pregleda područja u neposrednoj blizini tela Gradac čija je primarna svrha bila definirati moguće rasprostiranje naselja izvan samog tela[1]. Kako detaljnije tipološke i kronološke analize skupljenog materijala još bile nisu napravljene, jedan od ciljeva ovog rada je objediniti sve projekte i napraviti distribucijsku i kronološku analizu nalaza. Osim toga, u jesen 2018. poduzeti su terenski pregledi i okolnog područja, dalje od samog tela, a rezultati su zajedno s rezultatima prijašnjih projekata objavljeni u ovom radu te zajedno s informacijama iz drugih izvora tvore datacijsku sliku i prostornu distribuciju potencijalnih lokaliteta na području Bapske, s prapovijesnim telom kao središnjom točkom. Studentski projekt pod nazivom „Sustavno rekognosciranje bliže okolice

[1] Projekti su financirani od strane Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

neolitičkog tel naselja Bapska-Gradac“ su 2012. godine proveli studenti F. Budić, F. Franković, K. Šprem i J. Triplat, s F. Frankovićem kao voditeljem, na projektu „U sustavnom rekognosciranju okolice lokaliteta Bapska-Gradac“ 2013. godine sudjelovali su studenti F. Budić, I. Cikač, F. Franković, K. Šprem i J. Triplat, s F. Frankovićem kao voditeljem, a projekt „Sustavno istraživanje i terenski pregled arheološkog lokaliteta Bapska-Gradac, položaj Bapska B; jug i jugoistok“ proveli su 2016. godine studenti J. Barbarić, J. Frdelja, I. Hrašćanec, J. Lapić, P. Markotić i G. Perhaj, s G. Perhaj kao voditeljicom projekta.

2 PRIRODNE KARAKTERISTIKE PROSTORA I NJIHOV UTJECAJ NA NASELJAVANJE

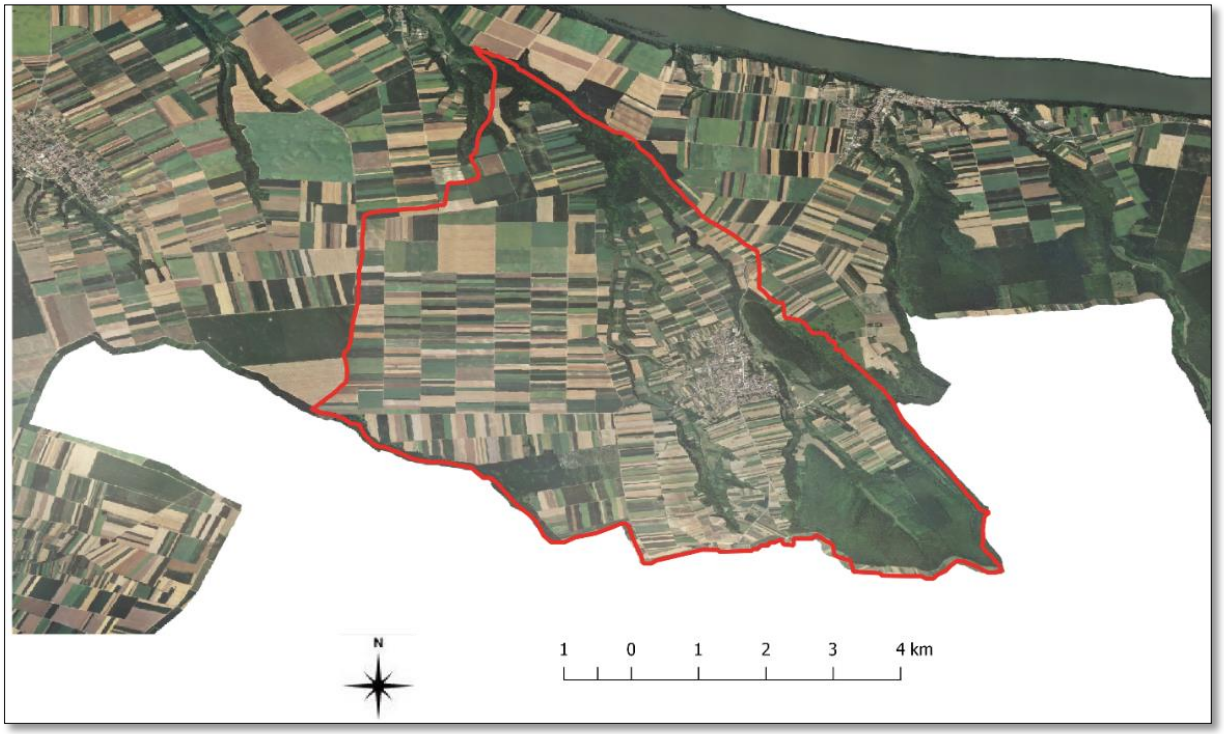
Bapska i selu pripadajuće područje (slika 1), nalaze se na prijelazu zapadnih obronaka Fruške gore u Vukovarski lesni ravnjak, nešto istočnije od rasjeda Mohovo-Bapska- Šid (Brkić 2019, 75). Vukovarski ravnjak je najistočniji hrvatski prostor, pruža se paralelno s Dunavom i nastavlja se do Fruške gore od koje ga odvaja gore spomenuti rasjed (Burić i Težak-Gregl 2009, 338). U geološkom smislu leži na tektonskom bloku sa lesnim sedimentom koji se lomi po okomici uslijed čega nastaju surduci[2] (Brkić 2019, 76). Područje zapadne padine Fruške gore od prapovijesti je privlačno za naseljavanje zbog plodne zemlje uvjetovane lesnom podlogom koja zbog svojih trošnih i pjeskovitih karakteristika ne zadržava vodu i omogućuje odvodnjavanje (Burić i Težak-Gregl 2009, 343; Dizdar i Ložnjak-Dizdar 2009, 118). Premda se selo nalazi oko 5 km od samog Dunava, dokazi dugotrajnog naseljavanja ovog prostora ukazuju na postojanje drugih vodenih izvora kao i iznimno plodnog tla. U selu i okolici postoje izvori koji nikad ne presušuju (slika 2), kao što su Brestovac (ili Bristovac) na jugozapadnoj strani tela Gradac, Keleševac u udolini ispod crkve sv. Marije[3] i zemljište Kudeljara koje je bogato izvorima, a nalazi se južno od zemljišta Oršola u smjeru prema Brestovcu (Bošnjaković 1978, 28). Obronci zapadne Fruške gore sastoje se većinom od metamorfnih stijena i serpentinita koje su činile potencijalno dobar materijal za izradu kamenih alatki koje su bile od iznimne važnosti prapovijesnim društvima (Burić i Težak-Gregl 2009, 339).

Prijašnjim istraživanjima i terenskim pregledima na prostoru Srijema, kojem geografski pripada i Bapska, ali i proučavanjima prirodnih karakteristika krajolika, najveći broj arheoloških nalazišta (prapovijesnih i srednjovjekovnih) smješten je po rubu lesne zaravni iznad dunavske obale ispresijecane surducima koji označavaju i rubove rasprostiranja nalazišta. Ipak, odmak od pravila dokazuju površinski nalazi uz rubove usjeka dublje u unutrašnjost, prema jugu i sjeverozapadnim obroncima Fruške gore (Dizdar i Ložnjak-Dizdar 2009, 117). Tako se rimska nalazišta mogu naći podalje od ruba zaravni, na udaljenosti od 1 do 3 km u unutrašnjost, a znatni broj nalazišta iz tog

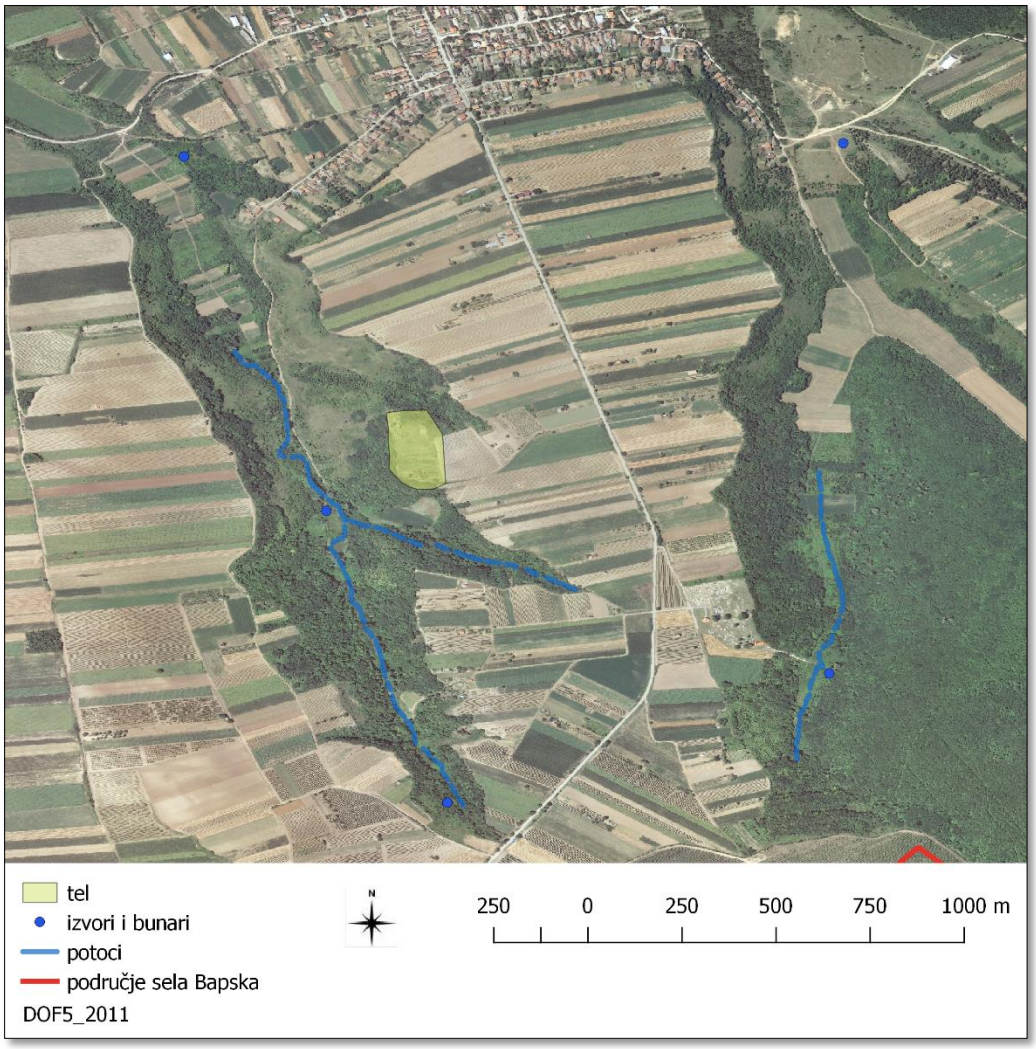
[2] Surduk je vertikalna usjeklina u praporu koja je najčešće pretvorena u put ili prometnicu. Prema Klaiću surduk (turc.) je jaruga, provalija između dva brda, klanac (Klaić 1984, 1282)
[3] Dalje u tekstu crkva sv. Marije (Blažene Djevice Marije) bit će navedena samo kao crkva

doba na području kod Iloka, Šarengrada i Bapske ukazuju na važnost sjevernog ruba lesnog platoa koji je okrenut Dunavu i na kojem je bio sustav rimskih vojnih utvrda na cesti uz koju su se nizala manja naselja ili vile (Dizdar i Ložnjak-Dizdar 2009, 120).

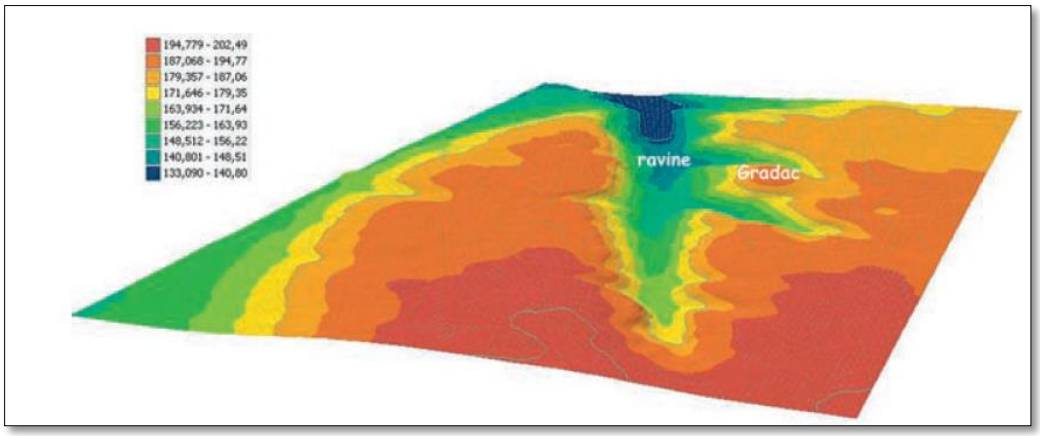
Tel Gradac, kao središnja arheološka točka istraživanog prostora ovog rada, smješten je na prirodnoj uzvisini uz rub udoline (slika 3), što mu je davalo strateški povoljan položaj radi dobre kontrole okolice i lake branjivosti, pristupa vodi (oko tela je u udolini u krugu od 1 km zabilježeno dvadesetak izvora vode), pristupa sirovinama za izradu alatki i plodnom tlu povoljnom za poljoprivredu (Burić i Težak-Gregl 2009, 344).

Slika 1: položaj sela Bapska i pripadajućeg područja (autor J. Frdelja; podloga- DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/)

Slika 2: prikaz izvora vode oko tela Gradac, Bapska (autor: J. Frdelja; podloga- DOF 1:5000; 2011.; [https://geoportal.dgu.hr/#/)](https://geoportal.dgu.hr/#/)

Slika 3: hipsometrijski prikaz tela Gradac (autor: A. Kuveždić; prema: Burić i Težak-Gregl 345, fig. 11)

3 KRATAK POVIJESNI PREGLED SELA BAPSKA

Sam toponim Bapska se u svom izvornom značenju odnosi na naselje koje je bilo istočno od ceste Bapska- granični prijelaz prema Šidu, na lokalitetu Stara Bapska. Najstariji pisani spomen Bapske sačuvan je na popisu ubiranja crkvene desetine kao pomoć za pripremu križarskog rata 1332. godine (Bošnjaković 1978, 42). Nakon 1332. godine Bapska se opet spominje i to u državnim ispravama kralja Sigismunda kada između 1398. i 1405. godine, zajedno sa selom Novak, postaju dio šarengradskog veleposjeda Ivana Morovića, u čijem sastavu ostaju sve do 1506. godine i posljednjeg poznatog izvora u kojem se spominju (Jelaš 2018, 84). Stara Bapska je 1526. godine zaposjednuta od strane Turaka i otad je pod upravom Srijemskog sandžaka sve do oslobođenja Slavonije 1691. godine (Brkić 2019, 74). Iz crkvenih spisa poznato je da ni Bapska ni Novak nisu ostali pošteđeni najezde krimskih Tatara koji su 1664. godine potpuno uništili sela i sve do 1688. se više i ne spominju (nema spisa koji bi potvrdili suprotno). Selo se postupno opet naseljava od 1698. godine, ali se još 1702. spominje kao opustjelo mjesto („*desertum Bapska")* (Brkić 2019, 74). U razdoblju između 1729. i 1754. godine kada su se ljudi počeli vraćati u ove krajeve sela Bapska i Novak su se spojila u jedno i s vremenom se održao samo toponim Bapska (Bošnjaković 1978, 123). Najstariji sačuvani prikaz toponima „Bapska" je na Austro-ugarskoj karti iz prve vojne izmjere (1781.-1783.) gdje je upisano samo ime Novak, a iako nema ni spomena toponima Stara Bapska ni Bapska na mjestu gdje je današnja Bapska, uz područje gdje je crkva Blažene Djevice Marije stoji zapis „*zum D. Babzka gehörig*", što bi značilo „pripada selu Bapska" (kratica D. označava imenicu „Dorf"- na hrvatskom jeziku „selo") (https://mapire.eu/en/map/firstsurvey-slavonia)[4]. Na karti druge vojne izmjere (1865.-1869.) označeni su i toponim Bapska i toponim Novak (slika 4). Carica Marija Terezija je 10. 8. 1762. godine izdala povelju kojom Bapsku proglašava trgovištem i sve do agrarne reforme nakon II. svjetskog rata je veći dio zemljišta izvan groblja, zapadno i sjeverozapadno od crkve bio Vašarište (sajmište) gdje su se dvaput godišnje održavali sajmovi (Bošnjaković 1978, 31; Brkić 2012, 94).

[4] Prva vojna izmjera odnosi se na austro-ugarske vojne topografske karte iz razdoblja između 1781. i 1783. godine kada je Bapska bila u sastavu provincije Slavonije

Slika 4: prikaz sela Bapska i Novak, topografska karta 3. vojne izmjere Austro-Ugarske (https://mapire.eu/en/synchron/thirdsurvey25000)

4 METODOLOGIJA RADA I CILJEVI TERENSKIH PREGLEDA

4.1 Vrste i metode terenskih pregleda

Površinski terenski pregledi jedna su od nedestruktivnih metoda arheoloških istraživanja i glavni su način za dobivanje podataka o rasprostranjenosti ljudskih aktivnosti u prošlosti preko definiranja procesa i uzoraka naseljavanja te drugih oblika aktivnosti u prostoru (Grosman 1989, 58; Gruškovnjak 2017, 23). Podatcima dobivenim terenskim pregledima intenzivira se poznavanje već poznatih lokaliteta, a na velikim površinama mogu se preko dobivenih podataka o rasprostranjenosti i koncentraciji arheološkog materijala i struktura istražiti prostorni odnosi među pojedinačnim lokalitetima (Grosman 1989, 58). Arheološki površinski pregledi dijele se na klasični terenski pregled ili rekogosciranje i sustavni terenski pregled. Rekognosciranjem se veće gustoće površinskih nalaza interpretiraju kao nalazišta koja se onda označavaju vrlo neprecizno na topografskoj karti, a osnovna jedinica opažanja je naselje, ne artefakt (Gruškovnjak 2017, 24). Pojam nesistematični ekstenzivni terenski pregled je jednak rekognosciranju jer se takvim pregledom pokriva veće područje i temelji se na pretpostavci o otkrivanju i postojanju naselja/lokaliteta (Bavec 1989, 34). Kod sustavnog terenskog pregleda osnovna jedinica opažanja je artefakt i odmiče se od pojma naselja/lokaliteta, a pojam sustavno odnosi se na organizaciju pregleda u jasno dokumentiranom i unaprijed određenom prostornom obrascu. Podatcima dobivenim takvom vrstom pregleda nastoji se razumjeti krajolik u cjelosti i sve aktivnosti vezane uz ljudsku djelatnost u njemu. U sustavni terenski pregled spadaju ektenzivni i intenzivni sustavni terenski pregledi, a razlikuju se u metodologiji provedbe i ciljevima. Tako se ekstenzivni sustavni pregled obavlja na većim površinama s manjim brojem sakupljača koji su na velikoj udaljenosti jedan od drugoga uslijed čega većina područja ostaje nepregledana pa tako dobiveni arheološki uzorak nije reprezentativan (Bavec 1989, 34). Upotrebom ove vrste terenskog pregleda moguće je ustanoviti količinsku raspodjelu arheoloških ostataka po površini nekog područja u kojem je površinska arheologija poprilično nepoznata, ali na mnoga detaljnija pitanja navedena metoda ne može dati odgovor (Blintiff, Gaffney i Slapšak 1989, 43). Kod intenzivnog terenskog pregleda planirano područje dijeli se na manju mrežu kvadrata/prostornih jedinica, a u pregledu sudjeluje veći broj skupljača koji se nalaze na relativno maloj udaljenosti jedan od drugoga. Koristi se na već poznatim arheološkim nalazištima ili pregledanim područjima kako bi se odredila veličina

nalazišta, gustoća nalaza, vrijeme naseljavanja i funkcija lokaliteta. Intenzivni pregled je često druga faza pregleda koja se primjenjuje nakon što se ekstenzivnim sustavnim pregledom naišlo na područje na kojem se čini da je bilo intenzivnije ljudske aktivnosti i kojoj je cilj povećati uzorak nalaza i dobiti detaljnije informacije o naseobinskim aktivnostima i strukturi tog lokaliteta (Blintiff, Gaffney i Slapšak 1989, 44). *Intra-site* tehnika je podvrsta intenzivnog terenskog pregleda koja je još intenzivnija i preciznija, a koristi se za preglede unutar nalazišta s ciljem određivanja veličine i funkcije nalazišta, datiranja i određivanja funkcija različitih dijelova unutar njega (Gruškovnjak 2017, 29). *Off-site/* izvannaseobinski koncept je metoda proučavanja aktivnosti izvan naseobinskih i među naseobinskih prostora koji spadaju u cjelokupno područje koje je neka zajednica iskorištavala. Često se izvannaseobinski nalazi povezuju s gnojenjem tijekom kojeg se organski i neorganski otpad raspršivao po poljoprivrednim površinama, ali s tom interpretacijom treba biti oprezan jer gnojenje nije jedini oblik aktivnosti vezan uz otpad izvan naselja. Ako je odnos keramičkog i građevinskog materijala u izvannaseobinskoj distribuciji jednak odnosu na nalazištu onda je ta distribucija vjerojatno posljedica postdepozicijskih procesa, a ako u izvannaseobisnkoj distribuciji ima više keramičkog materijala nego na nalazištu onda se vjerojatno radi o specifičnom obliku ponašanja u vezi odlaganja otpada, kao što je gnojenje (Gruškovnjak 2017, 65).

4.2 Problematika arheološkog zapisa

Problem vidljivosti površinskog arheološkog zapisa već je dugo prepoznat kao ključna točka pri interpretaciji rezultata terenskih pregleda, stoga je razumijevanje procesa koji utječu na arheološki zapis temelj za izvođenje zaključaka o prošlosti u trenutku njegovog otkrivanja u sadašnjosti (Gruškovnjak 2017, 24, 29). Na vidljivost arheološkog zapisa utječu mnogi prirodni i antropogeni depozicijski i postdepozicijski procesi. Depozicijski procesi predstavljaju različite uzroke aktivnosti u prošlosti kao što su odlaganje i odbacivanje, čišćenje i slično, a postdepozicijski dodatno preoblikuju ili uništavaju nalaze. Geomorfološki procesi (bilo prirodni ili antropogeni) utječu na to hoće li i u kojoj mjeri nalazi ostati na površini ili će završiti ispod površine pa kasnije opet izbiti na površinu ili će pak biti odstranjeni, tj. premješteni erozijom. Tako pomicanje sedimenata, utjecaj topografije, antropogene aktivnosti, djelovanje životinja,

erozija, pomicanje korijenja i djelovanje vode uzrokuju premještanje nalaza. Kemijski procesi u tlu, jaka erozija, utjecaj temperature i vlage uzrokuju uništavanje nalaza, a antropogeno i prirodno nanošenje sedimenata te gaženje uzrokuju ponovno ukopavanje nalaza (Gruškovnjak 2017, 33,34).

Osim navedenih procesa, na vidljivost površinskog zapisa veliki utjecaj ima i vrijeme i doba dana jer stupanj intenziteta svjetlosti može uzrokovati slabiju vidljivost nekih nalaza kao i kiša koja spere zemlju i uzrokuje bolju vidljivost jedne vrste nalaza dok „sakrije“ i smanji vidljivost druge vrste nalaza (Grosman 1989, 63). Izbor godišnjeg doba je također vrlo bitan faktor planiranja terenskog pregleda, a najidealnije doba za pregled je vrijeme kasne jeseni i zime kada je vrlo vlažno, a tlo je u idealnom stanju za pregled jer su poljoprivredni radovi netom završeni (Čučković 2012, 256). Eksperimentima je otkriveno kako na vidljivost nalaza utječu i same osobe koje provode terenski pregled svojom koncentracijom i prioritetima.

Uz problem vidljivosti, razumijevanje odnosa površinskog i podpovršinskog zapisa također je vrlo bitno za interpretaciju stanja pregledanih površina. Prije svega, glavno je imati na umu da najčešće stanje na površini ne prikazuje stanje pod površinom. Gustoća površinskih nalaza često odgovara intenzitetu oštećenja nalaza pod površinom stoga varijacije u gustoći nisu nužno povezane s varijacijama u intenzitetu aktivnosti na nalazištima i prostoru među njima nego s varijacijama oštećenosti arheološkog zapisa (Gruškovnjak 2017, 61). Nadalje, mjerenje distribucije površinskih nalaza ne može biti dostatan kriterij za otkrivanje i definiranje nalazišta jer se između ostalog mnogi tipovi nalazišta mogu manifestirati nižim gustoćama površinskih nalaza nego nenaseobinski prostori (Gruškovnjak 2017, 61,62). Dobar primjer razlike u stanju površinskog i podpovršinskog zapisa je arheološko istraživanje rimske vile Ježe na otoku Hvaru 1987. godine. Na lokalitetu su prvo provedeni ekstenzivni i intenzivni terenski pregledi, nakon kojih se na osnovi najveće gustoće površinskih nalaza činilo da je jezgra nalazišta u južnom dijelu pregledane lokacije. Podpovršinsko istraživanje tada je pokazalo da je najveća gustoća nalaza u sjevernom dijelu lokacije na kojem je otkrivena i struktura, a veća gustoća površinskog keramičkog materijala u odnosu na gustoću podpovršinskog zapisa vjerojatno je posljedica čišćenja i odlaganja otpada izvan naseobinskog područja (Blintiff, Gaffney i Slapšak 1989, 46-53; Gruškovnjak 2017, 43).

4.3 Terenski pregledi područja sela Bapska

Terenski pregledi izvršeni 2012. i 2013. od strane studenata s Odsjeka za arheologiju u sklopu studentskih projekata imali su za cilj definirati položaj i rasprostiranje pretpostavljenog naselja na prostoru oko tela Gradac, nazvanog Bapska B. Lokacije koje su pregledane nazvane su lokacija 1 i 2 (slika 5) te su u privatnom vlasništvu, s redovima redovito održavanog vinograda i kućom na sredini nalazišta. Korištenjem intenzivne metode pregleda sakupljeni su i prebrojani svi nalazi koji su svrstani u kategorije *nalazi* (keramika, lijep, školjke, litika). Svi nalazi su razvrstani i odvojeni za svaku liniju i jedinicu mreže. U pregledima je sudjelovalo četvero do šestero ljudi prema unaprijed napravljenoj mreži koja je pratila linije vinograda na dužini od 5 metara. Nakon što su digitalizirani, podatci su uneseni u dva programa s istom namjenom - ArcGIS i gvSIG koji omogućuju izrađivanje modela i animacija te ispitivanje hipoteza o prostornoj distribuciji podataka (Franković 2012). Terenski pregled 2016. godine također je bio dio studentskog projekta koji se nastavljao na projekte iz prethodne godine. Terenski pregled proveden je u južnom i jugoistočnom dijelu Bapske B, a istraživanje parcela koje obuhvaća započeto je od onih smještenih sjevernije prema južnijima. Lokacije (slika 5) su imenovane prema redoslijedu kojim su istraživane i prema tipu obradive površine kojem određene parcele pripadaju- Vinograd A(3), Vinograd B(4), Voćnjak A(5), Voćnjak B(6) i Njiva(7). U svrhu bolje preglednosti i razumijevanja, tim lokacijama su poslije dani brojevi prema redoslijedu pregleda nastavno s brojevima lokacija iz 2012. i 2013. godine (3-7). Lokacije nazvane Njiva A, Vinograd C i Voćnjak C nije bilo moguće istražiti zbog izuzetno slabe vidljivosti uzrokovane visokim i gustim raslinjem uslijed neobrađenosti, a čiji bi pregled doveo do dobivanja nereprezentativnog uzorka za navedene položaje iako su bili u prvotnom planu da se istraže. Nalazi su kao i prethodnih godina bili razvrstavani, prebrojani i odvojeni za svaku liniju i jedinicu mreže unaprijed napravljenu i izmjerenu totalnom stanicom, a zbog velikog nagiba terena na području lokacije 6 i 7 nije bilo moguće upotrijebiti totalnu stanicu pa je umjesto nje za mjerenje tih parcela upotrebljavan ručni GPS. Zbog toga što se radilo o relativno malom području i što se očekivao veliki broj nalaza, proveden je intenzivni terenski pregled. Pregledavana područja podijeljena su u nekoliko kvadranata, ovisno o njihovoj ukupnoj površini (Perhaj i Frdelja 2016). Lokacije 2 i 3 pregledane su prema mreži duljine 19 m i širine 2 m, lokacija 3 prema mreži duljine 50 m i širine 5 m, lokacija 6 prema mreži duljine 50 m i širine 4 m, a

lokacija 7 prema mreži duljine 60 m i širine 5 m. U pregledima je sudjelovalo petero studenata. Grafički prikaz rezultata terenskog pregleda napravljen je u programima QGIS 2.18 i AutoCad 2014, u kojima su se točke snimane totalnom stanicom prebacile na podlogu zračne ortofotografije koja je ranije napravljena dronom od strane kolega s Njemačkog Instituta za Arheologiju (*Deutches Archäologisches Institut*) tijekom trajanja sustavnog iskopavanja na položaju Bapska-Gradac i Bapska C. Nakon spajanja točaka, u programima su uvođenjem podataka o količini nalaza po određenoj jedinici pregleda napravljeni crteži distribucije tih istih nalaza kako bi se dobila pregledna slika veličine lokaliteta Bapska B.

Terenski pregled 2018. godine proveden je u sklopu arheološkog istraživanja lokaliteta Bapska- Gradac.[5] Ovaj put je korištena ekstenzivna metoda pregleda, prebrojani su svi površinski nalazi zasebno za svaku liniju pregleda, ali se sakupljao samo manji broj karakterističnih i dijagnostičkih ulomaka za daljnju analizu. Teren se pregledavao usporednim hodanjem na međusobnoj udaljenosti od 5 do 13 metara na njivama i u linijama vinograda, u razmaku od 1 minute, a u pregledu je sudjelovalo troje studenata s Odsjeka za arheologiju. Ovog puta terenski pregledi bili su usmjereni na područja dalje od prapovijesnog tela s ciljem određivanja arheološkog potencijala šire okolice samog tela. Pregledanim lokacijama (slika 5) dali su se brojevi nastavno na brojeve lokacija prethodnih pregleda (8-17). Ni 2018. godine nije bilo moguće pregledati sve planirane površine, što zbog manjka vremena, što zbog neobrađenosti pojedinih parcela.

Zbog intenzivne obrade tla svih pregledanih površina nalazi su izrazito fragmentirani i oštećeni, ali je sav materijal razvrstan u kronološke skupine (prapovijest, antika, srednji vijek, novi vijek), a kada je to bilo moguće datiran je i preciznije. Analiza nalaza i njihova datacija napravljena je naknadno nakon završetka projekata za potrebe izrade ovog rada.

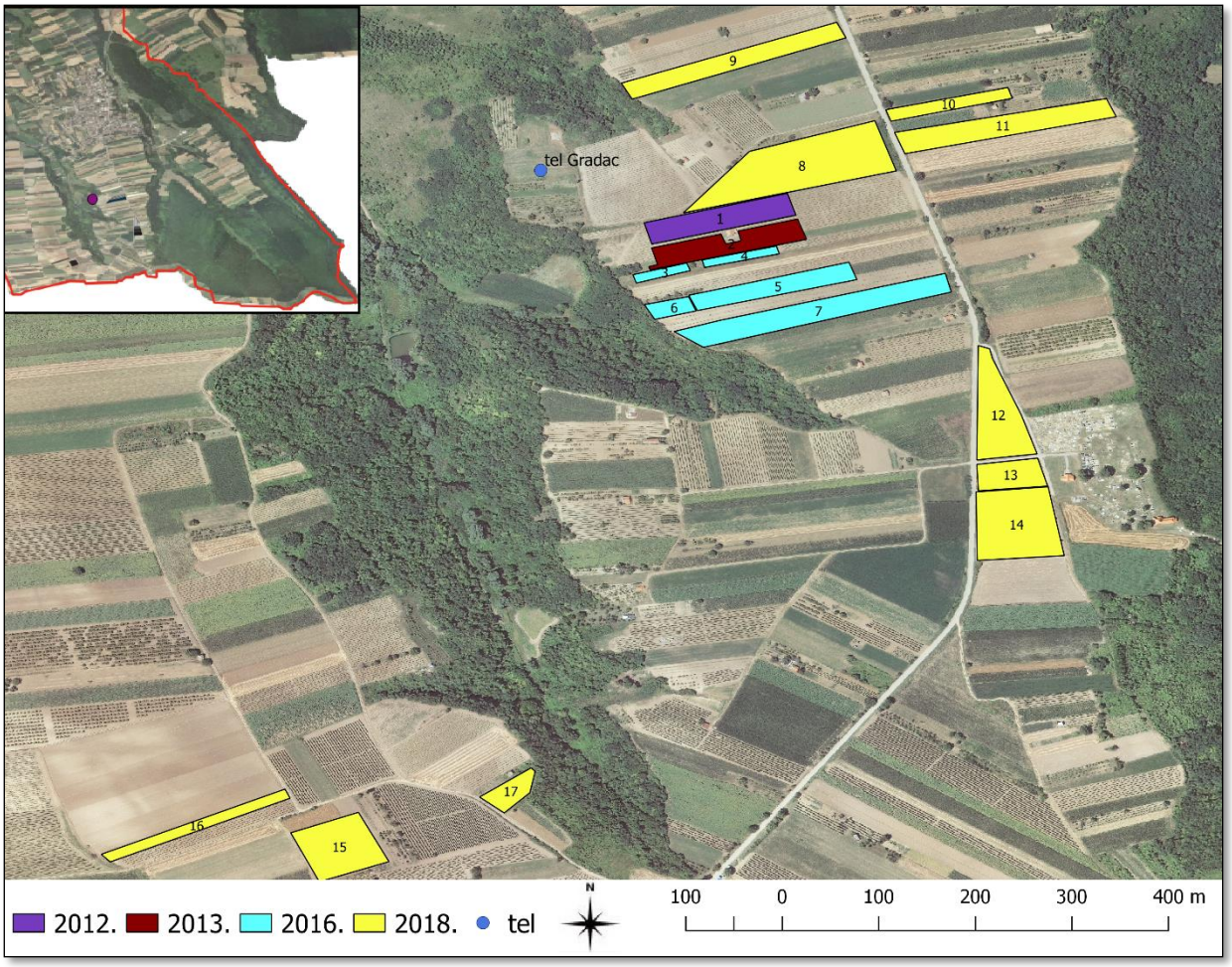
Odabir metoda terenskih pregleda bazirao se na literaturi vezanoj uz metode terenskih pregleda (Blintiff 2000; Čučković 2012; Howard 2007; Kudelić, Sirovica i Miloglav 2015) i savjetima mentora i predavača. Za projekte u 2012., 2013. i 2016. godini odabrana je metoda intenzivnog sustavnog terenskog pregleda jer se planirane

[5] Zahvaljujem kolegama M. Cariću i G. Perhaj na pomoći kod terenskog pregleda

lokacije pregleda nalaze na prostoru pretpostavljenog tzv. *off-tell* nalazišta i na kojem se prema pričama mještana može naći veći broj površinskih nalaza.

Uznapredovalom degradacijom uslijed intenzivnog korištenja krajolika arheološka nalazišta su do te mjere uništena da nisu jasno raspoznatljiva na terenu što dovodi do problema raspršenosti nalaza u samom krajoliku te je klasični pristup gledanja na arheološka nalazišta kao metodološkog koncepta za istraživanje ljudske djelatnosti u našem slučaju bio neprimjeren. S ciljem što boljeg izbjegavanja pogrešaka u interpretaciji pregledanih površina zadnje godine pregleda (2018.) primjenjen je tzv. *siteless* pristup u kojem je osnovna jedinica artefakt, a ne arheološko nalazište. Primjenom takvog pristupa moguće je dosljedno dokumentirati prostorni kontinuitet svih varijacija u površinskom arheološkom zapisu jer se zapis percipira kao kontinuirana distribucija nalaza u prostoru (Čučković 2012, 255; Gruškovnjak 2017, 27).

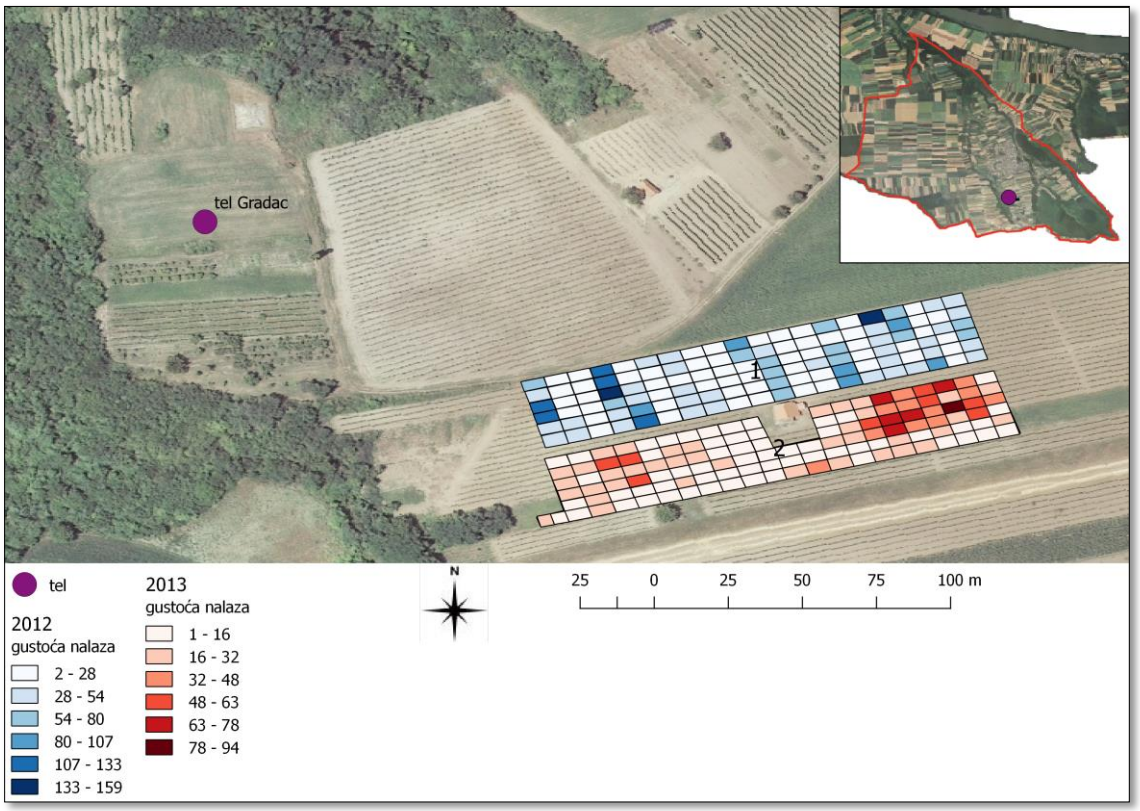
Na rezultate i interpretaciju terenskih pregleda najviše je utjecala vidljivost koja je zbog različitih faktora bila dosta smanjena. Pregledi su se odvijali tijekom kasnog ljeta u kolovozu i rujnu kada je još dosta površina pod poljoprivrednim kulturama što je smanjilo i broj površina koje su trebale biti obuhvaćene terenskim pregledima, a samim time i vidljivost. Razlog tomu su financijska sredstva, koja kao i druge obaveze nisu dopustili terenske preglede u idealnim godišnjim uvjetima kao što su kasna jesen i zima kada je vrlo vlažno, a tlo u idealnom stanju za pregled jer je većina poljoprivrednih radova nedugo prije završena (Čučković 2012, 256).

Slika 5: prikaz pregledanih lokacija u terenskim pregledima 2012., 2013., 2016. i 2018. godine, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/)

5 REZULTATI TERENSKIH PREGLEDA

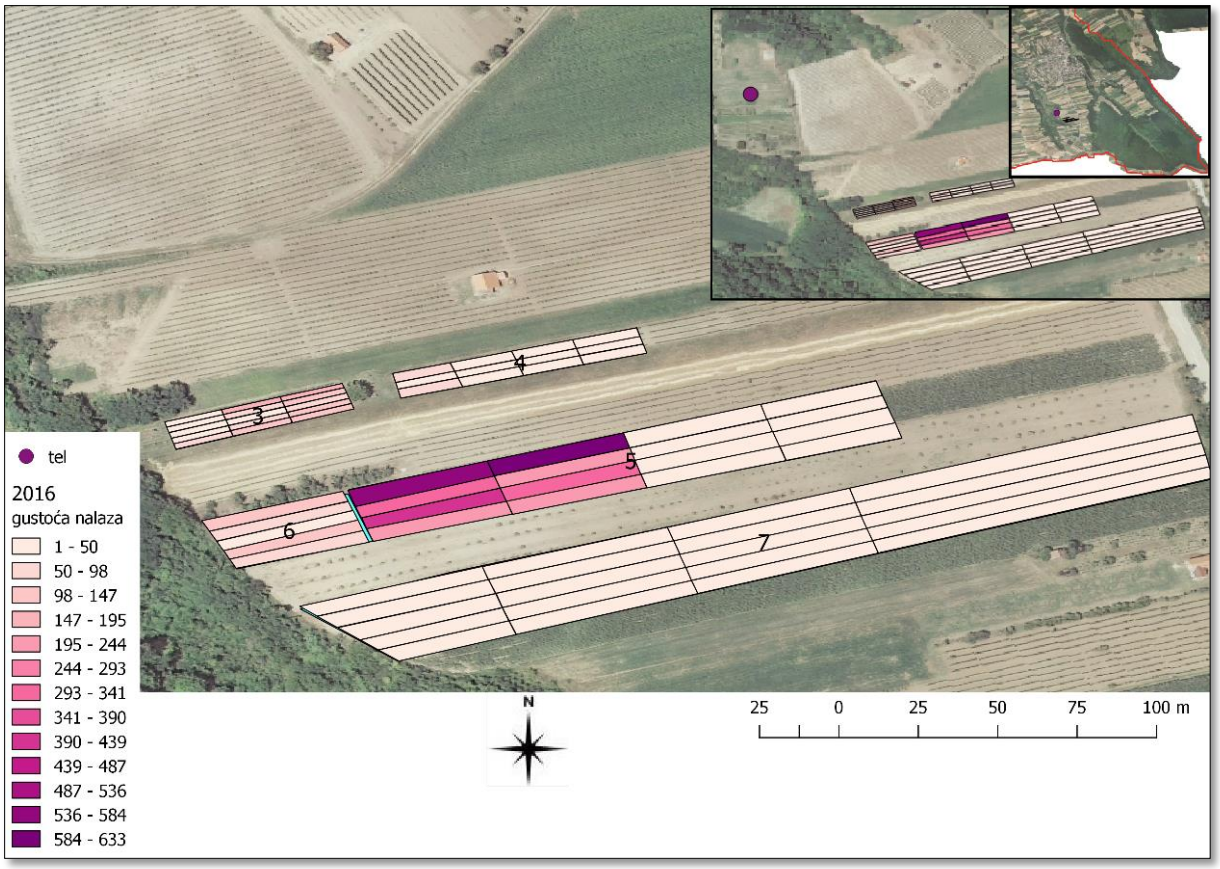
Prostorne distribucije nalaza terenskog pregleda iz 2012. godine (slika 6, lokacija 1) pokazale su kako gustoća nalaza raste s nadmorskom visinom što je vjerojatno odraz primarne horizontalne distribucije i vertikalne akumulacije slojeva. Veći broj fragmenata i gušću distribuciju primjećujemo u sjeverozapadnom kutu pregledanog područja što se moglo dogoditi zbog nagiba terena i klizanja, tj. erozije uslijed intenzivnog preoravanja. Visoku gustoću nalaza na istočnom, ravnijem dijelu pregledane jedinice nije moguće direktno povezati sa stanjem ispod površine, ali bi mogla ići u prilog teoriji intenzivnijoj ljudskoj aktivnosti na prostoru pregledane jedinice. Točnost argumentacije o eroziji treba provjeriti širenjem pregleda na tom dijelu u svim smjerovima. Prikupljeno je 4625 fragmenata keramike, 11 komada kućnoga lijepa i 122 komada litičkog materijala. Otprilike je jedna četvrtina litičkog materijala definirana kao alatke, a pronađene su jezgre i odbojci (Franković 2012, 3-7). Datacijska klasifikacija keramičkih nalaza (slika 8, lokacija 1) pokazala je da najveći broj nalaza pripada razdoblju prapovijesti, 17 ulomaka datirano je u rimsko doba (antika), a u razdoblje novog vijeka 8 ulomaka. Manji broj ulomaka mogao se pobliže datirati u razdoblje neolitika (vinčanska i sopotska kultura), eneolitika (badenska kultura) i latena.

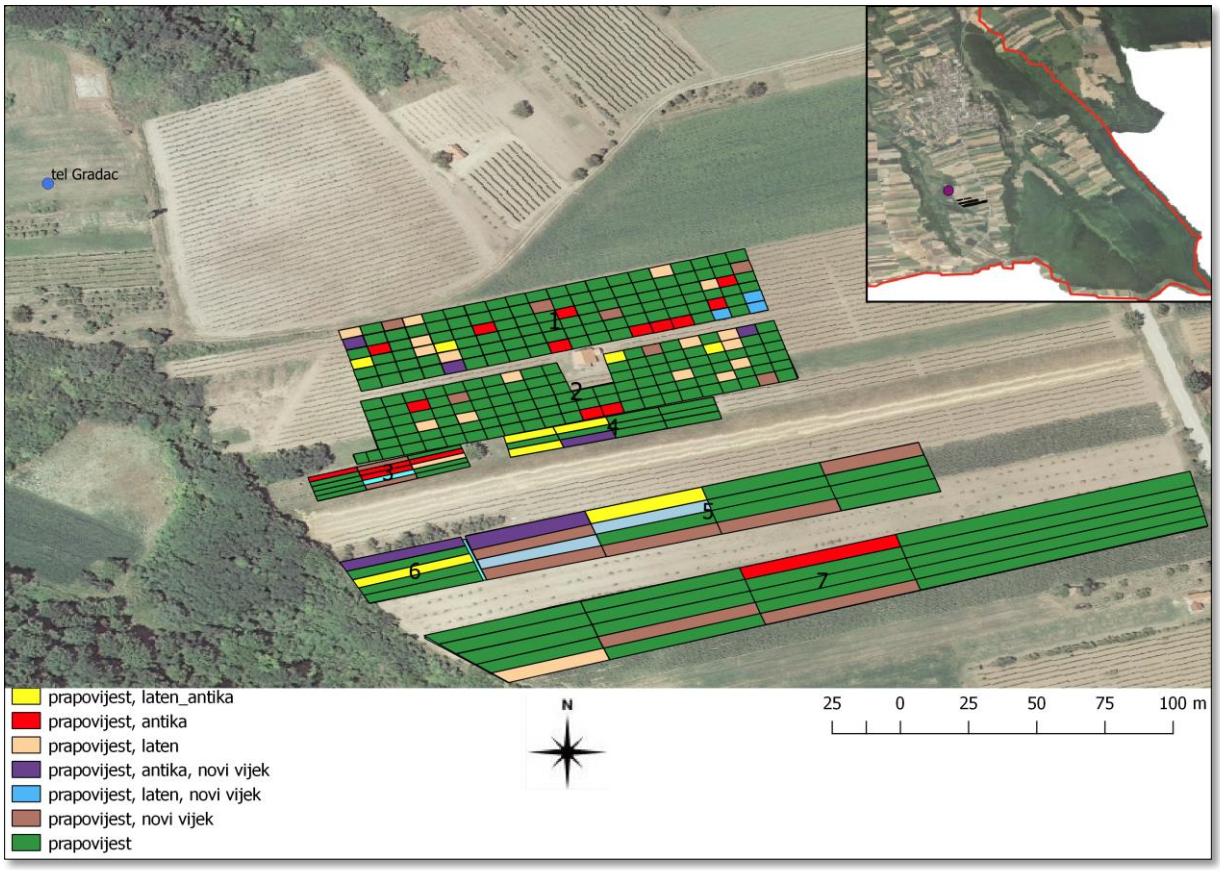
Slika 6: prikaz gustoće nalaza keramičkog materijala na lokacijama 1 i 2; terenski pregledi 2012. i 2013. godine, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/)

Terenskim pregledom iz 2013. godine (slika 6, lokacija 2) prikupljeno je 2822 fragmenta keramike, 4 komada lijepa i 54 komada litičkog materijala. Najveća zastupljenost keramičkog materijala uočena je u sjeveroistočnom dijelu pregledane površine. Ulomci kućnog lijepa sugeriraju postojanje kuća, a njihov mali broj se može objasniti intenzivnom obradom uslijed koje dolazi do uništenja i fragmentacije materijala. Kao i prethodne godine (slika 8, lokacija 2), većina materijala datira se u razdoblje prapovijesti, a ulomci koji su se mogli pobliže datirati spadaju u razdoblje kasnog neolitika (vinčanska kultura) i eneolitika (badenska kultura), samo 7 fragmenata datirano je u razdoblje rimskog doba, a 4 u razdoblje novog vijeka.

Pregledom 2016. godine (slika 7) prikupljeno je 5240 fragmenta keramike, 13 komada kućnog lijepa i 121 komad litičkog materijala. Uzevši u obzir površinu pojedinih parcela, najveća zastupljenost keramičkih nalaza je na lokaciji 3, točnije u njegovom istočnom dijelu, te na zapadnom dijelu lokacije 5. Prikupljenim nalazima kućnog lijepa može se dobiti okvirna slika položaja samog naselja, a nedostatak lijepa na lokacijama 6 i 7 sugerira nepostojanje kuća, iako, bez geofizičkog istraživanja i možda ponovljenog površinskog pregleda ovu teoriju ne treba gledati kao konačni zaključak. Treba napomenuti i kako je lokacija 6 bila poprilično zarasla što je uzrokovalo slabu vidljivost i prema tome informacije dobivene površinskim pregledom nisu potpune. Prema datacijskoj klasifikaciji keramičkih nalaza (slika 8, lokacije 3-7), najveći dio pripada razdoblju prapovijesti, točnije neolitiku (sopotska i vinčanska kultura) i nešto manje eneolitiku (badenska kultura), a mali broj nalaza mogao se datirati u latensko razdoblje. Razdoblju rimskog doba (antike) pripisano je 10 ulomaka, a razdoblju novog vijeka 23 ulomka. Pet ulomaka nije bilo moguće sa sigurnošću utvrditi pripadaju li razdoblju kasnog srednjeg vijeka ili ranog novog vijeka (Perhaj i Frdelja 2016).

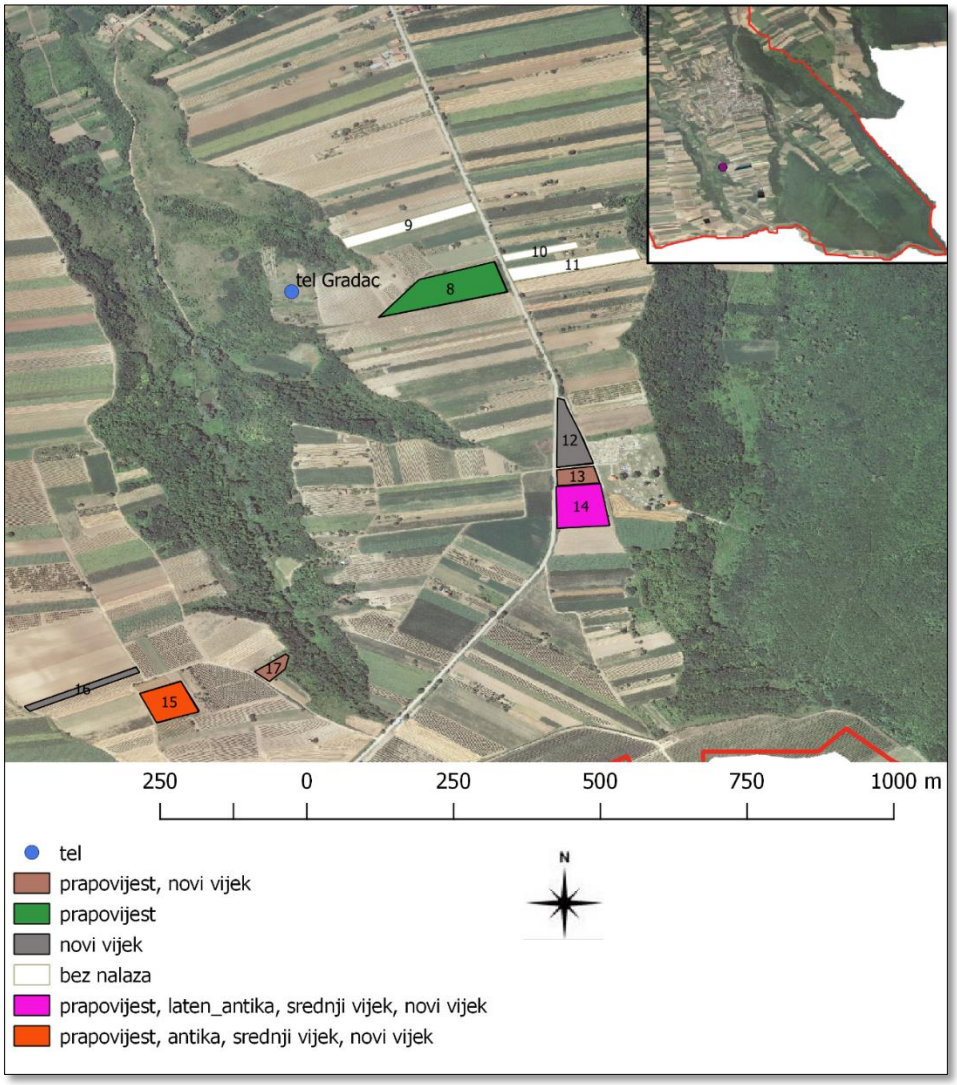
Slika 7: prikaz gustoće nalaza keramičkog materijala na lokacijama 3, 4, 5, 6, 7; terenski pregled 2016. godine, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/)

Slika 8: prikaz zastupljenih razdoblja po pregledanim lokacijama, terenski pregled 2012. godine (lokacija 1), 2013. godine (lokacija 2), 2016. godine (lokacije 3-7), Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/)

Analiza nalaza keramičkog materijala sakupljenih 2018. godine dala je ponešto drugačiji rezultat u odnosu na prethodne godine u smislu zastupljenosti pojedinih razdoblja. Na dvije pregledane jedinice (slika 9, lokacije 12 i 16) nalaza iz vremena prapovijesti uopće nije bilo već je zastupljen samo novi vijek. Nedostatak nalaza koji bi se mogli datirati u prapovijest na jedinici voćnjak je pomalo sumnjiv jer se nalazi tik do površina na kojima se našlo prapovijesnih nalaza. Taj nedostatak mogao bi se objasniti činjenicom da u voćnjaku nije bilo tragova nedavne obrade zemlje i samim time nije bilo ni puno površinskih nalaza, što ponovno ukazuje na problem vidljivosti, ali i mogućnost da na tom prostoru zaista nema tragova života iz prapovijesti. Sakupljeni materijal s lokacije 8 (slika 9, lokacija 8) datiran je u razdoblje prapovijesti, a detaljniju dataciju je bilo moguće definirati na par ulomaka koji pripadaju neolitičkoj (sopotskoj) kulturi. Kao što je već spomenuto, materijal na lokaciji 12 (slika 9, lokacija 12) datiran je u novi vijek, materijal s lokacije 13 (slika 9, lokacija 13) u prapovijest i novi vijek, a osim keramičkog materijala pronađen je i ulomak brusa koji je vjerojatno

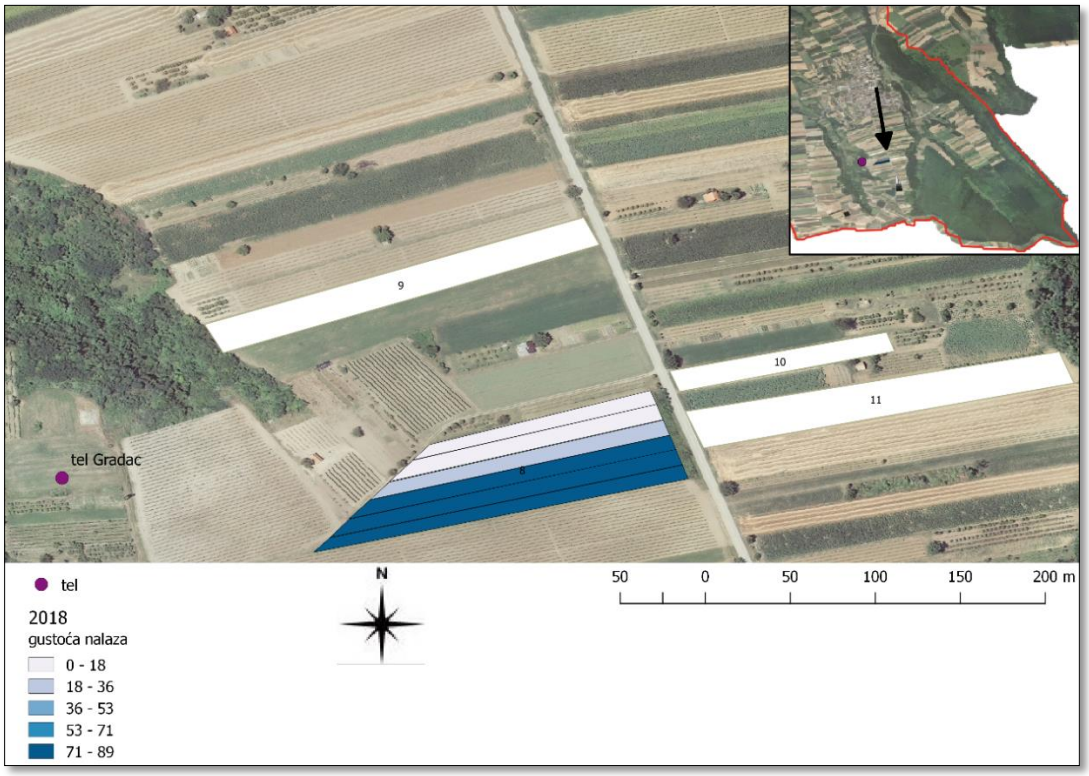
recentne datacije. S druge strane na lokaciji 14 (slika 9, lokacija 14) zastupljena su razdoblja prapovijesti (pobliže odredivi ulomci neolitika i brončanog doba), mlađeg željeznog doba (latena), rimskog doba, srednjeg i novog vijeka, a uz keramičke materijale pronađen je i jedan novčić (koji je još neidentificiran jer je na čišćenju) te fragmenti stakla koji bi mogli datirati iz razdoblja novog vijeka.

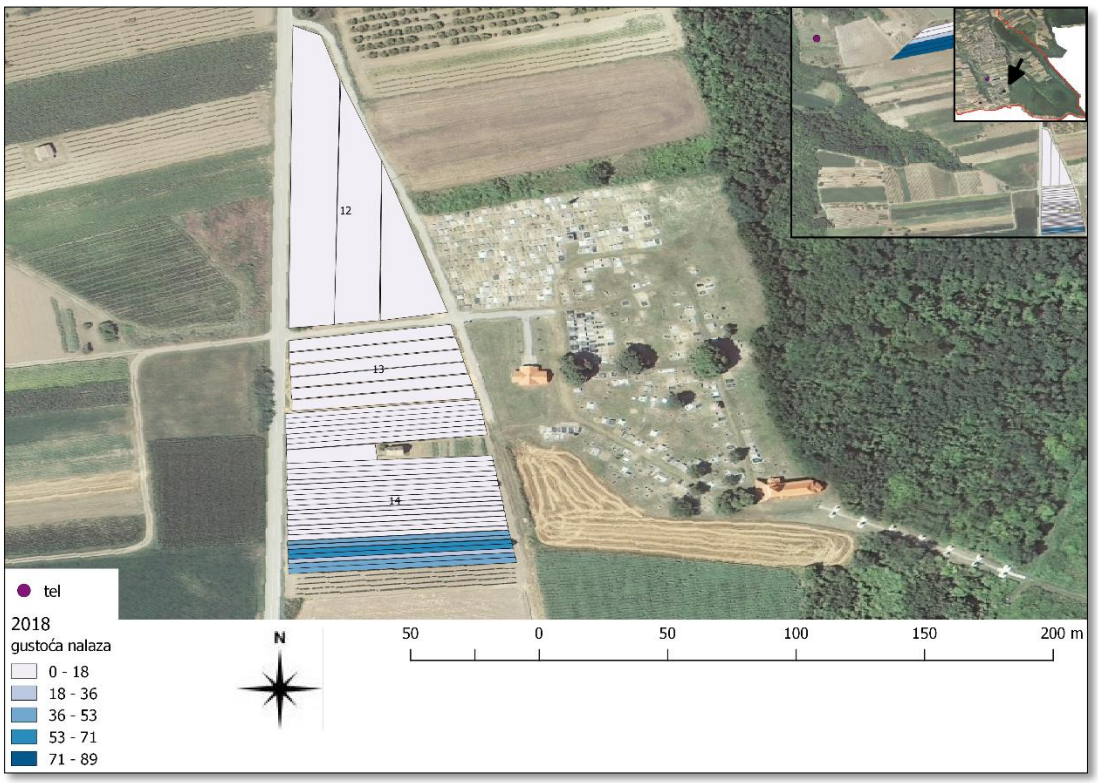
Slika 9: prikaz zastupljenih razdoblja po pregledanim lokacijama, terenski pregled 2018. godine (lokacije 8-17), Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/)

Materijal s lokacije 15 (slika 9, lokacija 15) također predstavlja više razdoblja; prapovijest, rimsko doba, srednji i novi vijek, materijal s lokacije 16 (slika 9, lokacija 16) datiran je u novi vijek, a materijal s lokacije 17 (slika 9, lokacija 17) u razdoblje prapovijesti i novog vijeka. Na lokaciji 8 nađena su 283 ulomka keramičkog materijala (slika 10, lokacija 8), na lokaciji 12 nađeno je 5 ulomaka, na lokaciji 13 pronađeno je

10, a na lokaciji 14 pronađeno je 390 ulomaka keramičkog materijala (slika 11, lokacija 12, 13, 14).

Slika 10: prikaz gustoće nalaza keramičkog materijala na lokacijama 8, 9, 10, 11, terenski pregled 2018. godine, položaj Čarat, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/)

Slika 11: prikaz gustoće nalaza keramičkog materijala na lokacijama 12, 13, 14, terenski pregled 2018. godine, položaj crkva, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/)

Na lokaciji 15 pronađena su 92 ulomka, na lokaciji 16 njih 6 i na lokaciji 17 je pronađeno 26 ulomaka keramičkog materijala (slika 12, lokacija 15, 16, 17). Sveukupno je nađeno 812 ulomaka keramičkog materijala 2 komada kućnog lijepa i 15 komada litičkog materijala. Prapovijesnom razdoblju pripisano je 713 ulomaka keramičkog materijala, 12 ulomaka datirano je u razdoblje rimskog doba (antike), u srednji vijek 5 ulomaka, a 78 ulomaka datirano je u razdoblje novog vijeka. Pomalo iznenađujući je rezultat koji je dao pregled područja Čarat. Na lokacijama 9, 10 i 11 (slika 10, lokacije 9, 10 i 11) nije se naišlo niti na jedan (pra)povijesni nalaz već samo na mali broj recentnih nalaza, dok smo u razgovoru s mještanima saznali kako ni na drugim poljoprivrednim površinama od kraja sela pa sve do područja koja su uz tel na jednoj strani i crkvu na drugoj strani nisu nikad naišli na nikakve fragmente, a kako bi se utvrdila točnost navedenih tvrdnji o nepostojanju površinskih nalaza potrebno je u budućnosti obaviti detaljni terenski pregled na spomenutom potezu

Slika 12: prikaz gustoće nalaza keramičkog materijala na lokacijama 15, 16, 17, terenski pregled 2018. godine, položaj Telek, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/)

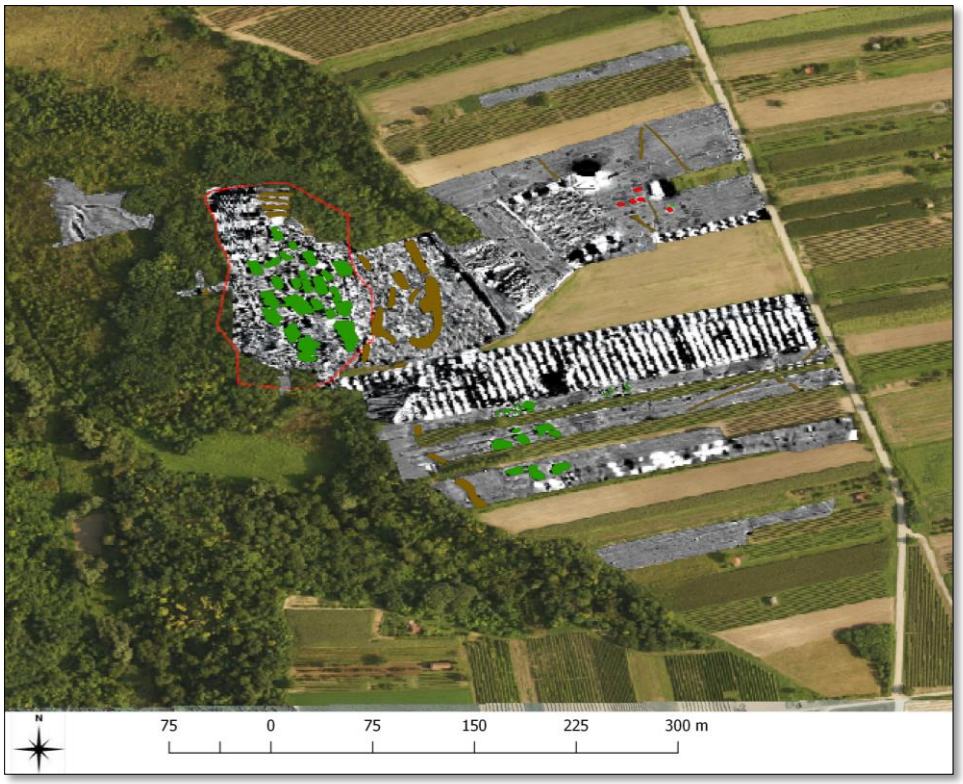
Izbor nalaza s terenskih pregleda prikazan je slikama u prilozima (slike 24-27), a ukupni broj pronađenog keramičkog materijala, kao i površina pregledanih jedinica su radi bolje preglednosti prikazani tablično (Tabla 1).

PREGLEDANE POVRŠINE	BROJ NAĐENOG KERAMIČKOG MATERIJALA	POVRŠINA PREGLEDA
Lokacija 1	4625	0,35 ha
Lokacija 2	2822	0,39 ha
Lokacija 3	1241	0,07 ha
Lokacija 4	265	0,27 ha
Lokacija 5	3003	0,25 ha
Lokacija 6	456	0,14 ha
Lokacija 7	275	0,8 ha
Lokacija 8	283	1,34 ha
Lokacija 9	0	0,59 ha
Lokacija 10	0	0,19 ha
Lokacija 11	0	0,6 ha
Lokacija 12	5	0,52 ha
Lokacija 13	10	0,29 ha
Lokacija 14	390	0,55 ha
Lokacija 15	92	0,64 ha
Lokacija 16	6	0,19 ha
Lokacija 17	26	0,24 ha
UKUPNO:	**13499**	**7,42 ha**

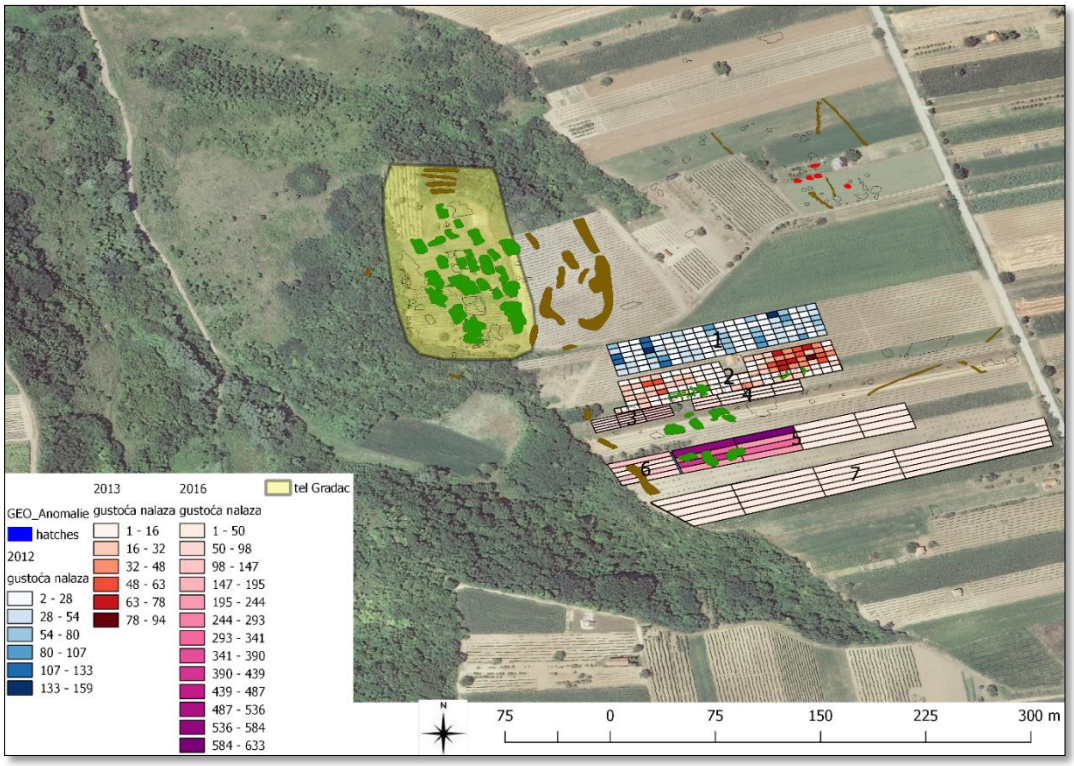
Tabla 1: prikaz broja pronađenih ulomaka i pregledane površine, Bapska (vidi slike 5, 6, 7 i 8

6 GEOFIZIČKA ISTRAŽIVANJA LOKALITETA BAPSKA-GRADAC

S ciljem dobivanja dodatnih podataka vezanih uz prapovijesni tel Gradac, 2011. godine dogovorena je suradnja Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Römisch-Germanisches Komission (RGK) iz Frankfurta za izvršavanje magnetometrijskih snimanja tela i njegove neposredne okolice u trajanju od 2011. do 2015. godine (Burić 2013, 56). Snimanja su izvršena sa svrhom definiranja stvarnog volumena naselja, perimetra životnog prostora na tjemenu tela, odgovora na pitanje o postojanju aktivnosti ili naselja oko tela (off-tell teorija) i postojanja opkopa oko naselja. Osim navedenih ciljeva, magnetometrijska snimanja velikih površina pružaju i korisne podatke za strateško pozicioniranje budućih sondi (Burić 2013, 55). Konačni izvještaj o rezultatima projekta geofizičkih istraživanja još nije objavljen, ali su snimke i očitanja dostupni i dani na korištenje hrvatskoj strani projekta. Rezultati geomagnetskih prospekcija (slika 13) koja su izvršena između 2011. i 2015. godine spojeni su prikazima distribucije nalaza terenskih pregleda 2012., 2013. i 2016. godine (slika 14) kako bi se vidjelo u kojem su odnosu gustoća površinskih nalaza za dobivenim geomagnetskim očitanjima. Geomagnetska očitanja napravljena na lokacijama 1 i 2 bila su nečitljiva radi prevelikih smetnji uzrokovanih kolcima u vinogradu, ali očitanja uz južni i jugoistočni rub lokacije 2 ukazuju na postojanje izgorenih struktura koje bi mogle biti kuće. Gustoća površinskih nalaza na južnom dijelu lokacije 2 iznad podpovršinskih struktura je dosta rijetka dok je u jugoistočnom dijelu nešto viša. Geomagnetska prospekcija pokrila je lokaciju 5, a očitanja također prikazuju izgorene strukture iznad kojih je poprilično velika gustoća površinskog zapisa.

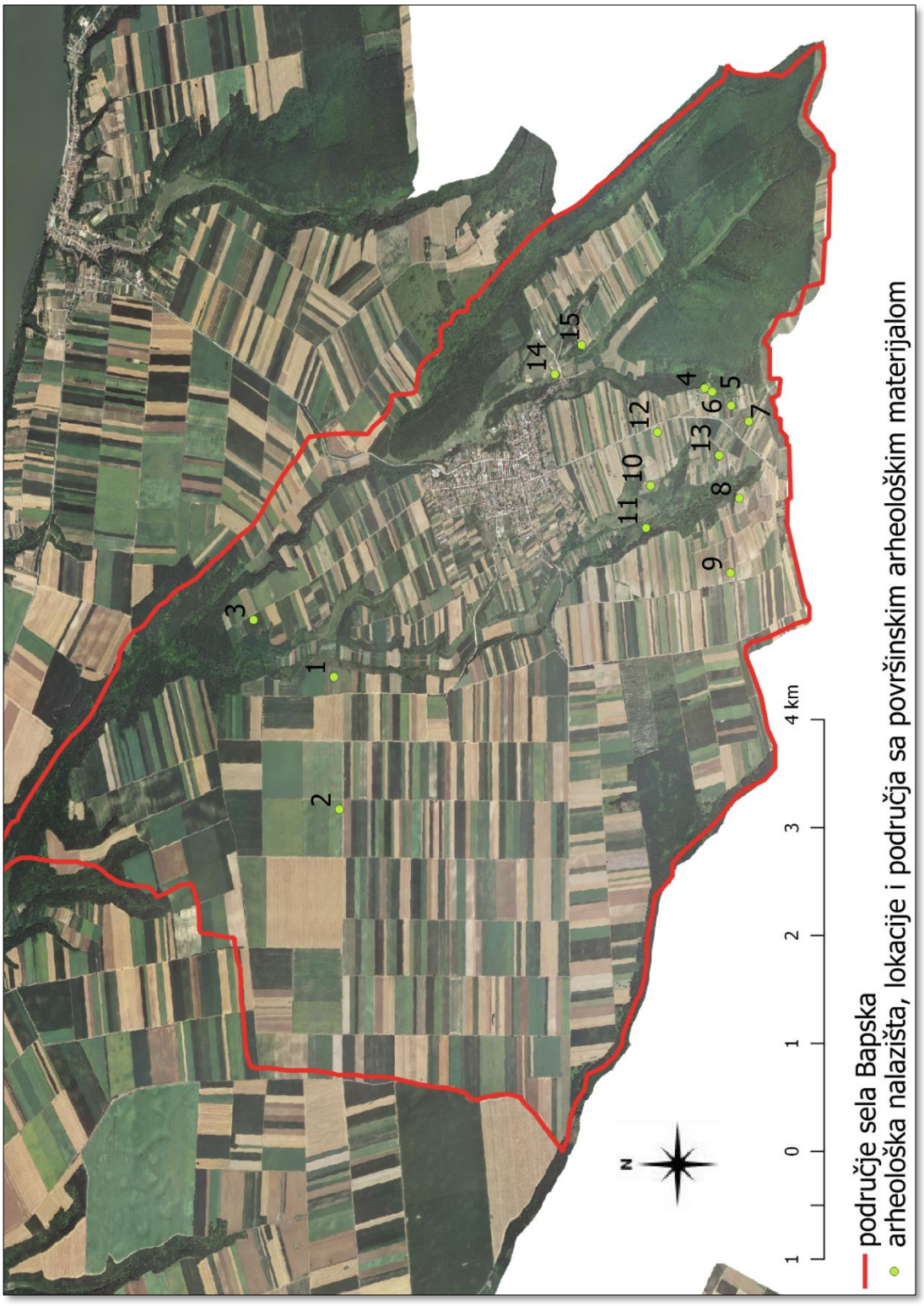
Slika 13: prikaz geomagnetske prospekcije i očitanja, 2011., 2014., 2015. godine, crvenim obrubom označen je tel Gradac, Bapska (autor prikaza geomagnetske prospekcije i očitanja: R. Scholz, autor GIS karte: J. Frdelja, podloga ortofoto snimka dronom, autor: R. Scholz, 2015.)

Slika 14: prikaz rezultata geomagnetske prospekcije u odnosu na distribuciju nalaza na lokacijama 1-7, Bapska. Zelenom bojom označena su očitanja koja predstavljaju izgorene strukture, smeđom su označeni jarci ili rovovi, crvenom moguće peći ili veća ognjišta, a samo obrubom nedefinirana očitanja. (autor prikaza geomagnetskih očitanja: R. Scholz, autor GIS karte: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/)

7 METODOLOGIJA ANALIZE PODATAKA

Nakon analize nalaza sa svih terenskih pregleda podatci su upisani u Excel tablicu, zajedno s ukupnim brojem ulomaka po jedinici pregleda i detaljnijom datacijom gdje je to bilo moguće. Pripadnost određenom (pra)povijesnom razdoblju ili kulturi definirana je prema karakteristikama samih nalaza; ukrasima, fakturi, obliku i načinu izrade, a kao smjernice su korišteni dostupni izvori literature koji se bave nalazima određene kulture kao i nalazima s prostora koji se nalaze blizu Bapske te savjeti komentorice dr. sc. Ine Miloglav. U *open source* program QGIS 2.18 *Las Palmas* uvršteni su svi podatci dobiveni analizom nalaza s terenskih pregleda i sa satelitskom ortofoto kartom RH (DOF 2011, 1:5000) preuzetom s mrežnih stranica Geoportala Državne geodetske uprave Republike Hrvatske kao osnovnom podlogom. Metoda izrade baze podataka preko QGIS programa osmišljena je na temelju dostupne literature vezane uz slične projekte i uz savjete kolegice Rebecce Seifried i njenih predavanja. Izabrana metoda i digitaliziranje podataka služili su za dobivanje što preciznijih odgovora vezanih uz prostornu i vremensku distribuciju života na području oko sela Bapska i neolitičkog tela Gradac kao središnjom točkom. Za potrebe izrade ovog rada GIS program je odabran jer u odnosu na standardnu kartografiju dopušta prostorne analize i stvaranje novih setova podataka iz početnih setova koji su ubačeni u program, a pridonosi i boljem razumijevanju predstavljenih podataka i drugima osim samom autoru (Howard 2007, 108). Napravljene su karte s prostornom distribucijom nalaza, zastupljenim razdobljima na područjima terenskih pregleda, područjima obuhvaćenim terenskim pregledima i područjima na kojima se tijekom godina nailazilo na slučajne nalaze, a koja su se prema dostupnim informacijama uspjela identificirati. Valja napomenuti kako prikazi područja slučajnih nalaza (slika 15; 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15) predstavljaju generalno područje nalaza prema dostupnim informacijama iz literature. Područja označena kao nalazišta od strane kolega iz Instituta za arheologiju rezultat su rekognosciranja kojim se nalazišta označavaju na topografskoj karti i također predstavljaju generalno područje, a ne točnu lokaciju (slika 15; 1, 2, 3).

Slika 15: prikaz dosad poznatih arheoloških nalazišta te lokacija i područja sa površinskim arheološkim materijalom na području Bapske (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000, https://geoportal.dgu.hr/#/)

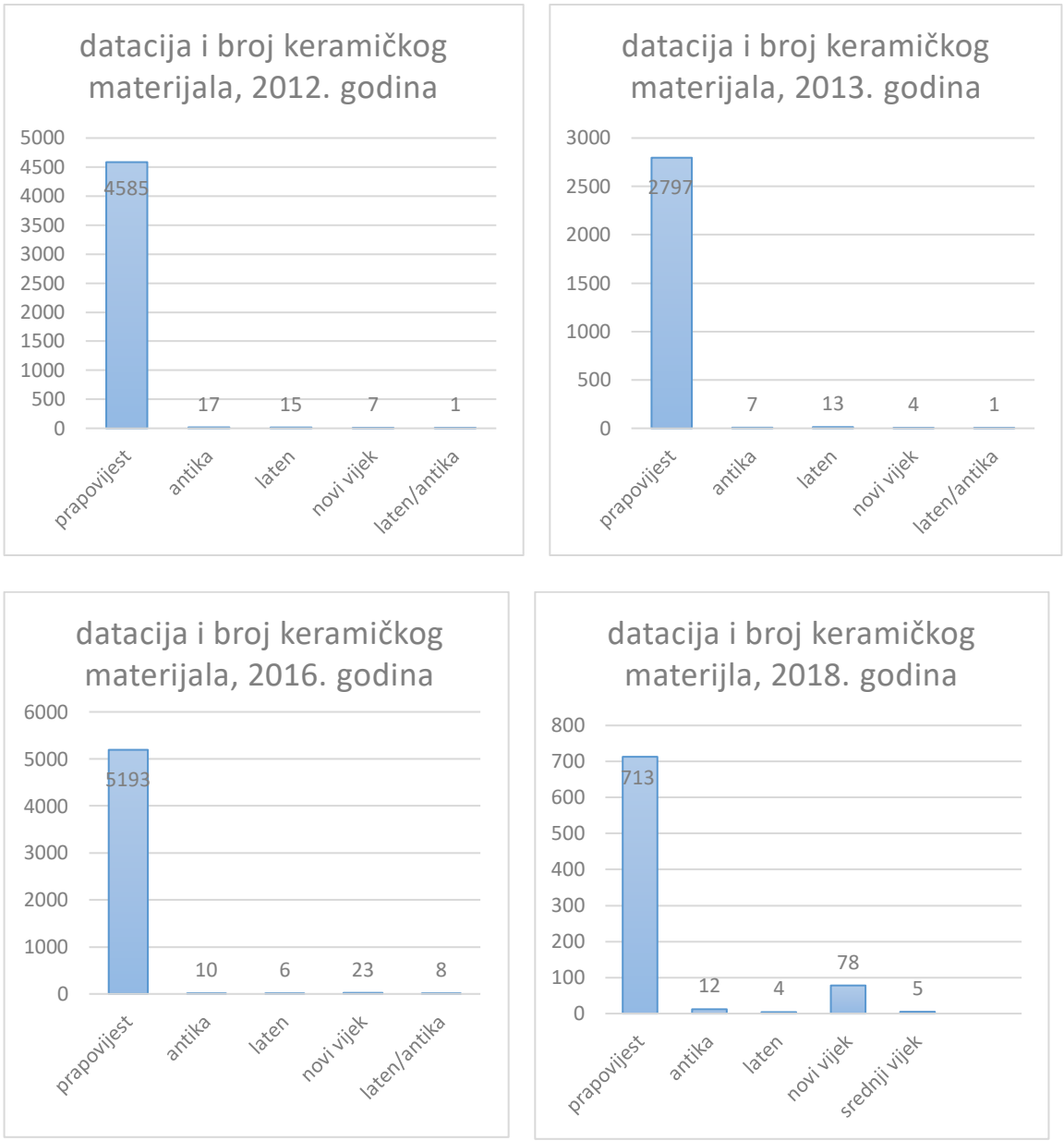
1- Zobišta 1, 2- Zobišta 2, 3- Srednje Brdo, 4- crkva Bl. D. Marije, 5- zemljište oko crkve, 6- Keleševac, 7- Zavrtaš, 8- Vikarevac, 9- Telek, 10- Gradac, 11- Andin dol, 12- Čarat, 13- Kukavica, 14- Vrapča, 15- Stara Bapska

8 REZULTATI ANALIZE PODATAKA

Kako bi se dobila kronološka i distribucijska slika istraženog područja bilo je potrebno sve nalaze prebrojati i što bolje im odrediti kronološku pripadnost. Zbog izrazite fragmentiranosti, ali i ukrasa i fakture koji su karakteristični za više razdoblja, većinu nalaza nije bilo moguće detaljno svrstati u određenu kronološku/ kulturnu skupinu. Ulomci koje se moglo datirati u prapovijest najčešće su tamnije ili crvenkaste boje, često sa vidljivim primjesama, a od tehnika ukrašavanja se najviše pojavljuje utiskivanje ispod ruba, utiskivanje na apliciranu traku i urezane linije. Statistički, najveći broj pronađenih ulomaka čine tijela posuda, nakon toga rubovi, a u manjem broju ručke/drške i dna. Utiskivanje ispod ruba česta je tehnika ukrašavanja na keramici od neolitika do u brončano doba pa je pobliža datacija prema toj tehnici bila gotovo nemoguća. Ulomci koji bi mogli pripadati starčevačkoj kulturi bili su mahom grube fakture, crvenkaste boje i debljih stijenki te karakterističnog dvobojnog presjeka. Ulomci pripisani sopotskoj kulturi često imaju anorganske primjese, crvenkaste su do sivkaste boje. Na položaju Zobišta 1 (slika 15; 1) na sopotskim ulomcima mogla se naći tehnika ukrašavanja utiskivanjem ispod ruba (Botić 2018, 40), a na lokacijama 1 i 2 (iz pregleda 2012. i 2013. godine) pronađeni ulomci noga od posuda također su pripisani sopotskoj kulturi. Poznato je da su stupnjevi C i D vinčanske kulture zastupljeni na telu Gradac s keramičkim materijalom tanjih stijenki, crne glačane površine i kanelurama te urezanim linijama kao glavnim ukrasom (Dimitrijević 1979, 304-305). Keramički materijal pronađen tijekom terenskih pregleda tih karakteristika pripisan je vinčanskoj kulturi. Neki od ulomaka su se zbog karakterističnog oblika ručki ili držaka mogli datirati u eneolitik, ali pobliže odredivo datiranje bilo je moguće samo za badensku kulturu. Kao i sopotska te vinčanska, i stupanj A2 badenske kulture prema Dimitrijeviću je zastupljen na Gradcu pa se su se prema tome ulomci s kaneliranom unutarnjom stranom ruba posude, urezanim cik-cak linijama (tzv. *riblje kosti*), fine fakture i sivosmeđe do smeđe boje pripisali badenskoj kulturi (S. Dimitrijević 1979, 206-209). Mlađe željezno doba, točnije latenska kultura zastupljena je keramičkim materijalom tankih stijenki, fine fakture i sive boje. Radi pojave sivog keramičkog materijala i u antici koji imitira latenske oblike i fakturu neke ulomke nije bilo moguće točno datirati pa su svrstani u kategoriju laten/antika (Jelinčić 2003, 83). Ulomci datirani u rimsko doba (antika) mahom su svijetlo narančaste boje, najčešće finije fakture, s vidljivim tragovima lončarskog kola, a par ulomaka imalo je i glazuru smeđe boje

(Jelinčić 2003). Mali broj pronađenih ulomaka datiran je u srednji vijek, na njima su vidljivi tragovi lončarskog kola, tamnije i sivkaste su boje s vidljivim primjesama i tanjih stijenki. Novi vijek zastupljen je najčešće ulomcima većih ručki s glazurom i raznih dijelova posuđa od kojih su svi glazirani.

Datacijska slika dobivena analizom podataka u QGIS programu pokazuje da je prapovijest najzastupljenije razdoblje, prvenstveno na području tzv. Bapske B koje se nalazi u neposrednoj blizini tela, a na kojem su ulomci lijepa te odbojci i jezgre pokazatelji moguće povremene aktivnosti vezane uz položaj tela, međutim, za točniju interpretaciju potrebno je više podataka i veći uzorak pregledanog područja. Što je područje dalje od tela, zastupljenost površinskih nalaza iz prapovijesnog razdoblja je rjeđa, osim na prostoru oko crkve, a zastupljenost površinskih nalaza iz rimskog doba (antike) i novog vijeka veća. Srednji vijek je relativno slabo zastupljen na pregledanim područjima, a pronađeni ulomci vjerojatno pripadaju posuđu koje se razbilo uporabom tijekom poljoprivrednih radova i tijekom sajma koji je bio u neposrednoj blizini crkve, te se isto može pretpostaviti i za ulomke iz razdoblja novog vijeka. Ti zaključci doneseni su na temelju činjenice da selo Stara Bapska postoji u srednjem vijeku, a selo Bapska od novog vijeka te su pregledana područja u ta doba već bila poljoprivredna zemljišta. Statistike radi, grafički je predstavljena ukupna količina keramičkog materijala unutar pojedinog razdoblja za svaku godinu terenskog pregleda (slika 16).

Slika 16: prikaz količine keramičkog materijala i njihova pripadnost određenom razdoblju; terenski pregledi, Bapska

9 CRKVA BLAŽENE DJEVICE MARIJE

Ovaj sakralni spomenik (slika 17) nalazi se 1,5 km od samog sela, 856 m zračne linije jugoistočno od tela Gradac. Iako se za crkvu koja danas stoji na tom mjestu možda ne može reći da je arheološki spomenik u doslovnom smislu, njeni stariji dijelovi, kao i strukture otkrivene ispod njenih temelja to zasigurno jesu. Od 2002. godine crkva je upisana u registar nepokretnih kulturnih dobara RH pod oznakom Z-1138; Kapela sv. Marije i opisana kao jednobrodna longitudinalna romaničko- gotička građevina koja se sastoji od lađe i nižeg i užeg svetišta. Na crkvi su 1976/1977. godine i 2009. godine izvedeni konzervatorski radovi u organizaciji konzervatorskog odjela u Osijeku. Nakon radova 2009. godine definirane su četiri faze gradnje crkve. Prva faza- *romanika I* definira predtatarsku romaničku fazu crkve u razdoblju između 1200. i 1242. godine (Klečina i Ivanušec 2009, 46). Razdoblje druge faze, nazvano *romanika II*, smješta se između 1250. i 1300. godine i definira kasnoromaničku fazu crkve. Najstariji sačuvani spomen datira iz 1332. godine, kada se Bapska i crkva spominju u popisu papinske desetine (*Beate Virginis de Baba XLVIII banales)*. Nakon romaničkih faza između 1350. i 1420. godine crkva je u fazama *gotika I* i *II*. Početkom 17. st. crkva prolazi kroz neogotičku obnovu koja je prema rezultatima sondiranja bila prva veća obnova crkve. U drugoj polovici 17. st., u vrijeme provale turskih Tatara crkva je bila oštećena, ali prema pisanim izvorima nije bila u potpunosti uništena (Klečina i Ivanušec 2009, 58). Faza druge polovice 18. st. nazvana je baroknom obnovom (Klečina i Ivanušec 2009, 62, 63). Nakon barokne obnove, iduća veća faza obnove se događa u vremenu između 1819. i 1855. godine.

Osim radova vezanih uz arhitekturu crkve, konzervatorski radovi iz 2009. godine uključivali su i arheološko sondiranje u unutrašnjosti i na vanjskoj strani crkve. Nalazi sondiranja uz sjeverni zid lađe (Sonda P.S.S2) ukazuju na ostatke starije građevine čija je zidana struktura uništena izgradnjom romaničke crkve, a istraživanjem je obuhvaćena prizemna zona vertikalne stope temeljnog sjevernog zida (Klečina i Ivanušec 2009, 14).

Sonda P.S.6A je podna sonda (slika 18) na južnoj strani trijumfalnog luka čime su istovremeno zahvaćene podnice lađe i polukružnog svetišta. Pored dozidanog baroknog pilastara otkopana je niža sonda u kojoj je ispod sloja estriha iz razdoblja romanike i gotike, na -1, 36 cm otkriveno ukopno mjesto s lubanjom. Lubanja je

položena okomito i autori su naglasili mogućnost postojanja starijih arheoloških kulturnih slojeva iz neolitika, ali i napominju kako je za detaljniju analizu i interpretaciju potrebno produbiti sondu (Klečina i Ivanušec 2009, 21). U polukružnom svetištu je pak na -77 cm otkrivena struktura od usitnjene šute i kamena lomljenka koja nije sačuvana u cijelosti, a tlocrtno ima oblik polukružnog zida. Ostatci tog zida počinju od zidanog postamenta pilastra, što prema autorima ukazuje na to da su dijelovi zida uništeni već pri izgradnji romaničke crkve, ali i kasnijom baroknom obnovom u unutrašnjosti (Klečina i Ivanušec 2009, 21).

Sonda P.S.6B je otkopana na sjevernoj strani polukružnog svetišta i unutar nje je otkrivena struktura od nabijene zemlje i usitnjenih komadića opeke i kamena. I za ovu strukturu autori smatraju da bi mogao biti ostatak neolitičke kuće, a otkrivena je na -1, 15 cm dubine. Struktura zajedno sa ostatkom zida na južnoj strani tvori u tlocrtu polukružni oblik. Djelomično je uništena prilikom zidanja postamenta oltarne menze tijekom romaničke i gotičke faze. Otkrićem tih struktura otkriveno je i da je kasnoromanička crkva sagrađena na ostatcima te strukture i da je to razlog plitkih temelja zida polukružnog svetišta (Klečina i Ivanušec 2009, 22).

Prema svim podatcima dobivenim tijekom radova i istraživanja autori pretpostavljaju kako je mjesto na kojem crkva stoji jedna arheološka mikrolokacija sa prapovijesnim kulturnim slojevima na kojima je krajem 12. i početkom 13. st. podignuta romanička crkva (slika 15, 4) (Klečina i Ivanušec 2009, 46). Pretpostavku autora o postojanju kulturnih slojeva još od prapovijesti učvršćuju površinski nalazi na prostoru oko crkve (slika 15, 5) koje su još prije 70-ih godina 20. st. sakupili vlč. A. Bošnjaković i seljani koji su obrađivali to područje. Tako Bošnjaković piše o pronalasku kamenodobne sjekire, koluta za mreže, fibule i sedam rimskih novčića(na jednom je vidljiv zapis *IMP PROB* što ga stavlja u razdoblje između 276. i 282. godine) (vidi Prilog, slika 20, 22), ali prenosi i priču o pronalasku na zemljištu Keleševac (slika 15, 6) u vinogradu „za crkvom“ „zida opaljenog zemljom i ćupova, a keramika je različita od one na Gradcu“ (Bošnjaković 1978, 26). Osim tih nalaza, Bošnjaković navodi i da je Szabo pored crkve naišao na litički materijal, rimsku pređicu i srebrni srednjovjekovni novac. (Bošnjaković 1978, 34, 133-134). Rezultati terenskog pregleda područja oko crkve i groblja 2018. godine također potkrepljuju hipotezu iz konzervatorskog elaborata. Nalazi pronađeni tijekom pregleda datiraju u prapovijest (keramički ulomci i litički materijal), rimsko doba, srednji i novi vijek.

Slika 17: crkva Blažene Djevice Marije, Bapska (prema: (Klečina i Ivanušec 2009, 6)

Slika 18: prikaz dijela polukružnog zida ispod temelja crkve (prema: (Klečina i Ivanušec 2009, 21, fot. sonda P.S. 6a)

10 SLUČAJNI NALAZI NA PODRUČJU SELA BAPSKA

O slučajnim nalazima oko Bapske najviše piše A. Bošnjaković (Bošnjaković 1978) koji je godinama skupljao informacije od svojih suseljana, a nešto podataka ima i u arhivu Arheološkog muzeja u Zagrebu iz vremena prepiske i slanja nalaza od strane mjesnih učitelja. Iako su podatci iz muzeja važni u smislu definiranja od kad se zna za Bapsku kao arheološki potencijal, postoji malo informacija o datacijama samih nalaza, a i većina ih je sa samog tela (Burić 2009).

Prapovijesno razdoblje je prema navodima zastupljeno figurom iz brončanog doba, daljsko-bjelobrdske kulture nađene na telu (slika 15, 10; Prilog- slika 19) (Bošnjaković 1978, 12-13), badenskom sitastom *fischbutte* posudom na zemljištu Vikarevac (slika 15, 8) (Bošnjaković 1978, 31), a Brkić piše kako na tom zemljištu uz neke povijesne nalaze nije dokumentirano ništa osim nalaza badenske kulture (Brkić 2019, 79). Bošnjaković Vikarevac spominje i u kontekstu slučajnih nalaza grobova s kostima i posuđem, ali zbog nedostatka ikakvih drugih informacija, iz njegovog navoda ne može se zaključiti ništa o dataciji tih nalaza (Bošnjaković 1978, 26). Osim Vikarevca, na zemljištu Vrapča (slika 15, 14; Prilog- slika 21) koje se nalazi na nizbrdici prema dolu Dupine u odronu su nađene kosti, keramički ulomci i dio brončane fibule. Prema Bošnjakoviću zemljište Vrapča moglo bi biti „nešto kao groblje“, a ni u ovom slučaju se o dataciji nalaza ne zna ništa (Bošnjaković 1978, 26). U Enciklopediji likovnih umjetnosti iz 1959. godine navodi se da je kultura željeznog doba u Bapskoj prezentirana ilirskim grobovima sa žarama koji imaju analogiju sa grobljem u Horvatima, a u izdanju iz 1964. godine navodi se nalazište Bapska sa grobom, nekropolom i keramičkim nalazima bjelobrdske kulture (Bošnjaković 1978, 8,9). Potrebno je napomenuti da je nekropola Zagreb- Horvati u međuvremenu datirana u Ha A2, tj. u kasno brončano doba i kulturu polja sa žarama, a ne željezno doba pa ako su spomenuti žarni grobovi iz Bapske analogni onima u Zagrebu, onda je potreban ispravak njihove datacije. B. Richtofen 1940. godine u popis lokaliteta sa žarama stavlja Bapsku, ali Vinski i Vinski-Gasparini 1956. godine stavljaju primjedbu da je Richtofenov popis samo djelomično točan, ne navodeći gdje su konkretno greške (Vinski i Vinski-Gasparini 1956, 98; bilj.156). Franjevački samostan u Šarengradu je još 70-ih godina u svom posjedu imao rimske nalaze i srednjovjekovnu ostrugu te sjekiru koji navodno potječu iz Bapske (Bošnjaković 1978, 26). Niti o tim nalazima se

ne zna ništa više osim navedenog. Na Zavrtašu (slika 15, 7), zemljištu između Brestovca i Kukavice je Bošnjaković naišao na ulomke keramike nepoznate datacije za koje piše da „nije ista kao na Gradcu i uokolo“ (Bošnjaković 1978, 26). Jedino stručno dokumentirano nalazište, osim s iskopavanja na telu, je slučajno otkrivena grobnica na njivi S. Kovačića na zemljištu Telek (slika 15, 9) koje se nalazi sjeverozapadno od sela na sjevernoj padini prirodnog uzvišenja. Grobnica je otkrivena tijekom oranja i kroz krov je provaljeno prije nego što je Gradski muzej obaviješten o nalazu. Dolaskom stručnjaka grobnica je istražena, a kosti unutar nje bile su ispreturane i izmiješane sa zemljom koja je ulazila u unutrašnjost zbog godina oranja na tom mjestu. Lubanja pokojnika je izlomljena udarcima vjerojatno drvenim kolcem koji je pronađen u grobnici. Sama grobnica identificirana je kao rimska zidana grobnica s krovom na dvije vode, s po pet cigala sa svake strane. Na hrptu krova su bili žljebni crijepovi od kojih ni jedan nije pronađen cijeli. Dno grobnice bilo je popločano ciglama. Staklena bočica, brončana „T“ fibula i pređica bile su stavljene kao prilozi pokojniku. Autor članka datira grobnicu u vrijeme između 3. i 4. st. Na oranicama nedaleko od grobnice tijekom godina su pronađeni brojni ulomci rimske provincijalne keramike, ali i terra sigilate, dok je na jednoj njivi uz rimsku keramiku pronađena i latenska (Dorn 1979, 21,22). I u današnje vrijeme stanovnici Bapske koji imaju poljoprivredna zemljišta na Teleku pričaju o ulomcima rimske keramike koju često nalaze na svojim zemljištima (usm. priop.) što navodi na zaključak kako je na tom mjestu moglo postojati kasnorimsko naselje ili barem vila. Osim gore navedenih nalaza, u Arheološkom muzeju u Zagrebu čuvaju se primjerci rimskog republikanskog novca od kojih je jedan u muzej pristigao 1910. godine i naveden je kao republikanski novac 3. st. iz okolice Bapske (Bilić 2012, 372; Bilić 2015, 470,471). Zbirka novaca navedena kao ostava sa oko 50 kovanica i prikazima Konstansa i Konstancija II, datiranog u 4. st. u muzej je pristigla 1952. godine, dok se u Gradskom muzeju u Vukovaru čuva 11 primjeraka iz te zbirke (Nađ 2012, 403; Mirnik 1981, 76).

Dokaze o ljudskoj aktivnosti na području Bapske donose i Dizdar i Ložnjak-Dizdar koji su na položaju Srednje brdo (slika 15, 3) tijekom terenskog pregleda pronašli keramičke ulomke i opeke iz kasnorimskog razdoblja. Na položaju Bapska-Zobišta 1 (slika 15, 1; Prilog- slika 23) pronađeni ulomci datirani su u razdoblje neolitika (sopotska i možda starčevačka kultura) (Botić 2018) i srednjeg vijeka, a ulomci na

položaju Bapska-Zobišta 2 (slika 15, 2) u razdoblje prapovijesti bez pobliže datacije (Dizdar i Ložnjak-Dizdar 2009, 120).

U Arheološkom muzeju u Zagrebu nalazi se posuda jajolikog oblika ukrašena kosim crtama i valovnicom koja je slučajno otkrivena na telu i poslana u Zagreb 1900. godine. Definirana je kao podunavski tip posude datirana između 7. i 8. st., u doba avarskih kaganata (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962, 73). Osim tog slučajnog nalaza, na samom telu otkriven je i ukop avarskog konjanika 2011. godine tijekom sustavnog istraživanja u organizaciji Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu (Burić, Hulina i Lapić 2011). Postoji li još grobova ili nalaza iz tog razdoblja otkrit će naknadna istraživanja. Paralele avarskom ukopu u Bapskoj mogu se naći u relativnoj blizini, u naselju Šarengrad, gdje je otkriveno veliko kanoavarodobno groblje koje potvrđuje mišljenja kako je ovaj prostor bio naseljen i u ranosrednjovjekovno doba (Rapan Papeša et al. 2018).

Na području Stare Bapske (slika 15, 15) znalo se nailaziti na lule i ostale keramičke ulomke iz vremena turske okupacije, a postoje i priče, koje još 1910. godine M. Vohalski spominje u svom pismu Arheološkom muzeju u Zagrebu, da su Turci ispod sela iskapali tunele čiji je navodni ulaz u surduku jugoistočno od sela, ispod današnjeg groblja (Burić 2009, 497).

U nastavku je dan grafički pojednostavljeni prikaz svih spomenutih lokacija s pronađenim arheološkim materijalom i njegovom kronološkom pripadnosti (Tabla 2).

	Prapovijest	Antika	Laten	Laten/ antika	Srednji vijek	Novi vijek	Nepoznata datacija	Pobliže odredivo
Lokacija 1 (pregled 2012.)	+	+	+			+		Neolitik, vinčanska kultura, brončano doba
Lokacija 2 (pregled 2013.)	+	+	+	+		+		Neolitik, sopotska, vinčanska kultura, badenska kultura
Lokacija 3 (pregled 2016.)	+	+	+			+		Badenska kultura
Lokacija 4 (pregled 2016.)	+	+		+		+		Neolitik, eneolitik
Lokacija 5 (pregled 2016.)	+	+	+	+		+		Vinčanska kultura
Loakcija 6 (pregled 2016.)	+	+		+		+		Vinčanska kultura
Lokacija 7 (pregled 2016.)	+	+	+			+		Neolitik, sopotska/vinčanska kultura, badenska kultura
Lokacija 8 (pregled 2018.)	+							Sopotska, vinčanska kultura
Lokacija 12 (pregled 2018.)						+		
Lokacija 13 (pregled 2018.)	+					+		
Lokacija 14 (pregled 2018.)	+			+	+	+		

Lokacija 15 (pregled 2018.)	+	+			+	+		
Lokacija 16 (pregled 2018.)						+		
Lokacija 17 (pregled 2018.)	+					+		
Gradac	+				+			Starčevačka?, sopotska, vinčanska badenska daljsko-bjelobrdska, avarsko razdoblje
Vrapča							+	
Samostan Šarengrad		+			+			
Zavrtaš							+	
Telek		+						Između 3. i 4. st.
Okolica Bapske		+						3. i 4. St.
Srednje Brdo		+						Kasnorimsko razdoblje
Zobišta 1	+				+			Starčevačka?, sopotska kultura
Zobišta 2	+							
Stara Bapska					+	+		16./17. st
Crkva	+?				+	+		
Zemljište oko crkve	+	+			+			
Keleševac							+	
Vikarevac	+						+	Badenska kultura

Tabla 2: arheološka nalazišta, lokacije i područja s arheološkim površinskim materijalom, Bapska

11 ZAKLJUČAK

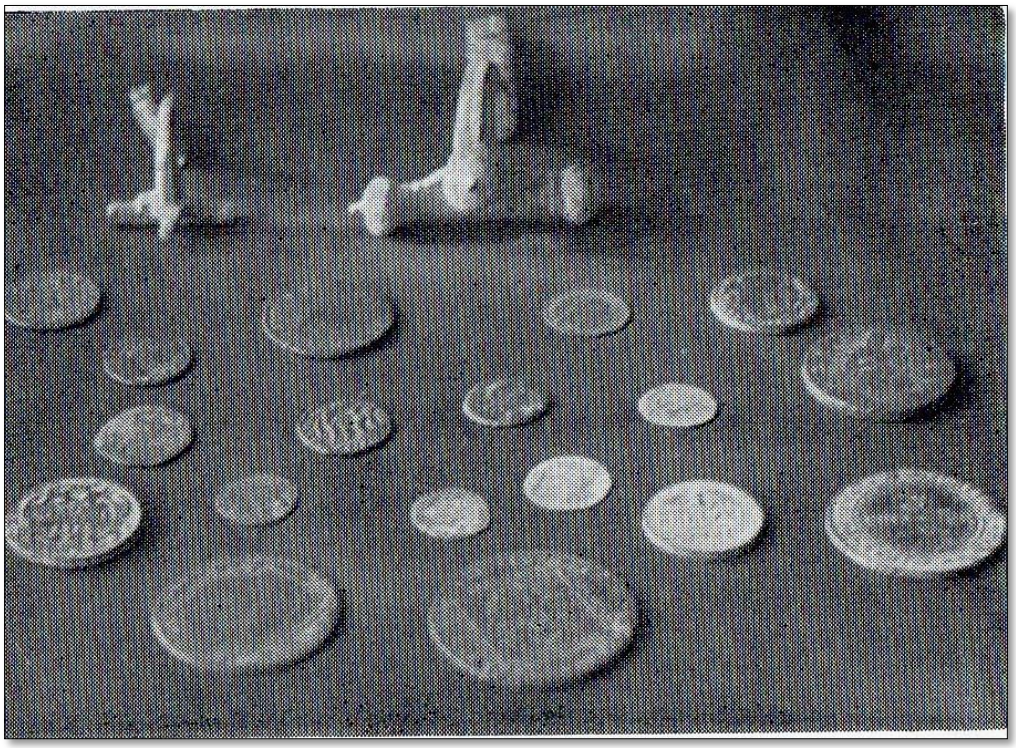
Cilj terenskih pregleda, a tako i ovog rada je identificirati i razumjeti razmjere života i ljudskih aktivnosti u prošlosti kao i iskorištavanja samog životnog okoliša. Objedinjavanjem svih terenskih pregleda u sklopu studentskih projekata obrađenih u radu i analizom sakupljenih podataka dobiven je barem mali uvod u kronološku i distribucijsku sliku područja oko Bapske i prapovijesnog tela Gradac, a rezultati su dali neka nova saznanja o prostoru koje se istraživalo. Tako je nedostatak bilo kakvih površinskih nalaza na potezu Čarat, od kraja sela do površina u neposrednoj blizini tela s jedne strane i do područja oko crkve s druge strane bilo je svojevrsno iznenađenje. Ipak, kao što je već navedeno, nedostatak površinskog zapisa ne znači nužno i nedostatak podpovršinskog zapisa, a vrijeme obilaska i vidljivost bila su ključni faktori ograničenja spomenutih terenskih pregleda, stoga je potrebno ponoviti pregled u boljim uvjetima kako bi se pitanje nedostatka nalaza na tom potezu riješilo. Drugo iznenađenje bila je poveća količina nalaza, pogotovo prapovijesnog, na području oko crkve, kao i otkriće konzervatorskih radova o vjerojatno prapovijesnoj strukturi ispod temelja crkve. Neobičnost dobivenih rezultata leži u tome da ovaj prostor nije u neposrednoj blizini tela, a ukazuje na moguće postojanje naselja koje je moglo biti otvorenog tipa. Danas je to ravni prostor, otvoren s tri strane, što ne znači da je takav bio i u prapovijesna vremena, a jedini danas vidljivi povoljni čimbenik za postojanje naselja na tom mjestu je izvor vode, do kojeg se teren kratko, ali dosta strmo spušta. Nalazi iz kasnorimskog vremena, pogotovo grob i poveći broj keramičkih fragmenata na području Telek dokazuju tvrdnje o važnosti sjevernog ruba lesnog platoa i postojanja ceste toliko duboko u unutrašnjost (Dizdar i Ložnjak-Dizdar 2009). Mali broj keramičkog materijala iz srednjeg i novog vijeka je potpuno očekivan s obzirom da se srednjovjekovni sustav naseljavanja podudara s današnjim naseljem (Čučković 2012, 261). Nemogućnost detaljnije datacije većine keramičkog materijala ne znači nužno i nepostojanje drugih kultura osim navedenih na području istraživanja, a nalazi kostolačke kulture i Belegiš I. i II. grupe na području Šarengrada (Dizdar i Ložnjak-Dizdar 2009, 119) koji je u blizini mogli bi ukazivati i na postojanje tih kultura i na području Bapske. Ova teorija mogla bi se provjeriti daljnjim istraživanjem, kao i stručnijom dodatnom analizom dosad pronađenog materijala.

Analize nalaza i rezultati terenskih istraživanja ukazuju na to da je tel Gradac zasigurno bio žarišna točka tijekom kasnog neolitika i početka bakrenog doba, nakon čega vjerojatno gubi na važnosti, a od brončanog doba se vjerojatno intenzivnije koriste udaljeniji ravni prostori. Područje Telek, koje je prirodno uzvišenje bilo je pogodno za smještanje nekog naselja ili vila u antičko vrijeme, a kasnije postaje dio vjerojatno poljoprivrednog zemljišta za stanovnike srednjovjekovnog i novovjekovnog naselja Bapska. Osnovni cilj ovog rada bio je provjera koliko je arheološki bogato ovo rubno područje koje je ponešto udaljenije od Dunava, ali preko kojeg su vodili putevi prema glavnim cestama i samom Dunavu. Važnost arheološkog potencijala područja oko tela Gradac u nekoj široj arheološkoj slici vjerojatno nije velika, ali sakupljeni podatci će možda dati doprinos u slaganju slike o prostornoj i vremenskoj distribuciji života na prostoru Srijema i Slavonije.

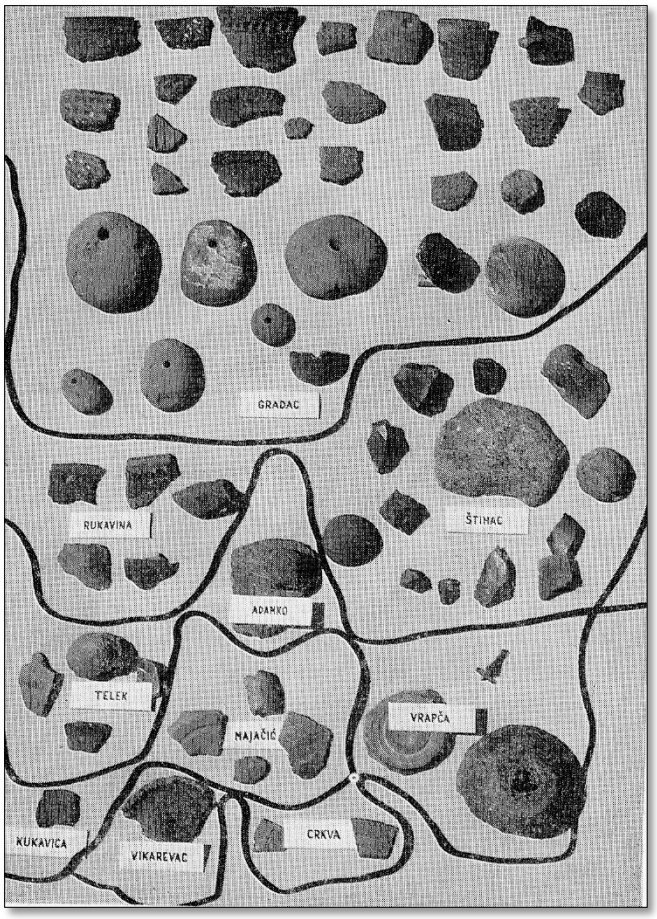
12 PRILOZI

Slika 19: figura daljsko-bjelobrdske kulture sa tela Gradac, Bapska (prema: Bošnjaković 1978)

Slika 20: fibule, rimski i drugi novac, Vašarište, zemljište oko crkve, Bapska (prema: Bošnjaković 1978)

Slika 21: slučajni površinski nalazi s raznih položaja, Bapska (prema: Bošnjaković 1978)

Slika 22: slučajni površinski nalazi rimskog novca oko crkve, Bapska, (prema: Bošnjaković 1978, 26)

Slika 23: nalazi starčevačke? i sopotske kulture, Zobišta 1, Bapska (foto: k. Botić, prema: Botić 2018, 55, sl. 24)

Slika 24: izbor nalaza s terenskog pregleda 2012. godine, Bapska (foto: J. Frdelja)

Slika 25: izbor nalaza s terenskog pregleda 2013. godine, Bapska (foto: J. Frdelja)

Slika 26: izbor nalaza s terenskog pregleda 2016. godine, Bapska (foto: J. Frdelja)

Slika 27: izbor nalaza s terenskog pregleda 2018. godine, Bapska (foto: J. Frdelja)

13 POPIS PRILOGA

Slika 1: položaj sela Bapska i pripadajućeg područja (autor J. Frdelja; podloga- DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 6
Slika 2: prikaz izvora vode oko tela Gradac, Bapska (autor: J. Frdelja; podloga- DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 7
Slika 3: hipsometrijski prikaz tela Gradac (autor: A. Kuveždić; prema: Burić i Težak-Gregl 345, fig. 11) 7
Slika 4: prikaz sela Bapska i Novak, topografska karta 3. vojne izmjere Austro-Ugarske (https://mapire.eu/en/synchron/thirdsurvey25000) 9
Slika 5: prikaz pregledanih lokacija u terenskim pregledima 2012., 2013., 2016. i 2018. godine, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 16
Slika 6: prikaz gustoće nalaza keramičkog materijala na lokacijama 1 i 2; terenski pregledi 2012. i 2013. godine, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 18
Slika 7: prikaz gustoće nalaza keramičkog materijala na lokacijama 3, 4, 5, 6, 7; terenski pregled 2016. godine, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 19
Slika 8: prikaz zastupljenih razdoblja po pregledanim lokacijama, terenski pregled 2012. godine (lokacija 1), 2013. godine (lokacija 2), 2016. godine (lokacije 3-7), Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 20
Slika 9: prikaz zastupljenih razdoblja po pregledanim lokacijama, terenski pregled 2018. godine (lokacije 8-17), Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 21
Slika 10: prikaz gustoće nalaza keramičkog materijala na lokacijama 8, 9, 10, 11, terenski pregled 2018. godine, položaj Čarat, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 22
Slika 11: prikaz gustoće nalaza keramičkog materijala na lokacijama 12, 13, 14, terenski pregled 2018. godine, položaj crkva, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 23
Slika 12: prikaz gustoće nalaza keramičkog materijala na lokacijama 15, 16, 17, terenski pregled 2018. godine, položaj Telek, Bapska (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 23

Slika 13: prikaz geomagnetske prospekcije i očitanja, 2011., 2014., 2015. godine, crvenim obrubom označen je tel Gradac, Bapska (autor prikaza geomagnetske prospekcije i očitanja: R. Scholz, autor GIS karte: J. Frdelja, podloga ortofoto snimka dronom, autor: R. Scholz, 2015.) 26
Slika 14: prikaz rezultata geomagnetske prospekcije u odnosu na distribuciju nalaza na lokacijama 1-7, Bapska. Zelenom bojom označena su očitanja koja predstavljaju izgorene strukture, smeđom su označeni jarci ili rovovi, crvenom moguće peći ili veća ognjišta, a samo obrubom nedefinirana očitanja. (autor prikaza geomagnetskih očitanja: R. Scholz, autor GIS karte: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000; 2011.; https://geoportal.dgu.hr/#/) 26
Slika 15: prikaz dosad poznatih arheoloških nalazišta te lokacija i područja sa površinskim arheološkim materijalom na području Bapske (autor: J. Frdelja, podloga DOF 1:5000, https://geoportal.dgu.hr/#/) 28
Slika 16: prikaz količine keramičkog materijala i njihova pripadnost određenom razdoblju; terenski pregledi, Bapska 31
Slika 17: crkva Blažene Djevice Marije, Bapska (prema: (Klečina i Ivanušec 2009, 6) 34
Slika 18: prikaz dijela polukružnog zida ispod temelja crkve (prema: (Klečina i Ivanušec 2009, 21, fot. sonda P.S. 6a) 34
Slika 19: figura daljsko-bjelobrdske kulture sa tela Gradac, Bapska (prema: Bošnjaković 1978) 42
Slika 20: fibule, rimski i drugi novac, Vašarište, zemljište oko crkve, Bapska (prema: Bošnjaković 1978) 42
Slika 21: slučajni površinski nalazi s raznih položaja, Bapska (prema: Bošnjaković 1978) 43
Slika 22: slučajni površinski nalazi rimskog novca oko crkve, Bapska, (prema: Bošnjaković 1978, 26) 43
Slika 23: nalazi starčevačke? i sopotske kulture, Zobišta 1, Bapska (foto: k. Botić, prema: Botić 2018, 55, sl. 24) 44
Slika 24: izbor nalaza s terenskog pregleda 2012. godine, Bapska (foto: J. Frdelja) 44
Slika 25: izbor nalaza s terenskog pregleda 2013. godine, Bapska (foto: J. Frdelja) 45
Slika 26: izbor nalaza s terenskog pregleda 2016. godine, Bapska (foto: J. Frdelja) 45
Slika 27: izbor nalaza s terenskog pregleda 2018. godine, Bapska (foto: J. Frdelja) 46

14 POPIS LITERATURE

Bavec, U. 1989. »Prispevek k metodam arheološkega terenskega pregleda in slovenska izkušnja.« *Arheo* 9: 34-42.

Bilić, T. 2012. »Coin Circulation 3rd Century BC – AD 193.« U *The Archaeology of Roman Southern Pannonia*, ur. B. Migotti, 359-388. Oxford: BAR.

Bilić, T. 2015. »Zbirka rimskog republikanskog novca Arheološkog muzeja u Zagrebu.« *Katalozi i monografije Arheološkoga muzeja u Zagrebu.* Svez. XIII. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

Blintiff, J., Gaffney, V. L. i Slapšak, B. 1989. »Kontekst in metodologija terenskega pregleda ager pharensis-Hvar.« *Arheo* 9: 42-57.

Blintiff, J.L. 2000. »The concepts of ´site´and óffsite´archaeology in surface artefact survey.« U *Non-destructive Techniques Applied to Landscape Archaeology*, ur. M. Pasquinucci i F. Trement, 200-215. Oxford: Oxbow Books.

Bošnjaković, A. 1978. *Crkva Blažene Djevice Marije na Bapskoj.* Zagreb: Župni ured, Bapska.

Botić, K. 2018. *Neolitička nalazišta desne obale Dunava između Vukovara i Iloka. Prikaz pokretne građe prikupljene terenskim pregledima 2003., 2008. i 2009. godine.* Svez. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva Vol. 31, u *Arheologija na Dunavu*, ur. D. Tončinić, 33-55. Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo ; Gradski muzej Vukovar.

Brkić, J. 2019. »Prilog istraživanju bapsko-novačkih mikrotoponima.« *Iločki zbornik (povijest i suvremenost)*, 71-98.

Burić, M. 2009. »Crtice o povijesti arheološkog istraživanja Gradca u Bapskoj i njegovih istraživača.« *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 42: 489-507.

Burić, M., i Težak-Gregl, T. 2009. »Geo-pedological and climatic impact on the distribution and organization of Neolithic settlements in Eastern Croatia (Western Syrmia).« *Documenta Praehistorica* 36: 337-347.

Burić, M., Hulina, M. i Lapić, J. 2011. »Bapska-Gradac.« *HAG* 8/2011, 2012: 53-55.

Burić, M. 2013. »Bapska-Gradac.« *HAG* 10/2013, 2014: 55-56.

Čučković, Z. 2012. »Metodologija sustavnog terenskog pregleda: primjer istraživanja zapadne Bujštine (Istra)/ Methodology of Field Survey: Case Study from Western Bujština (Istria).« *Opuscula Archaeologica* 36: 247-274.

Dimitrijević, D., Kovačević, J. i Vinski, Z. 1962. *Seoba naroda- arheološki nalazi jugoslavenskog podunavlja.* Zemun: Narodni muzej Zemun.

Dimitrijević, S. 1979. »Badenska kultura.« U *Praistorija jugoslavenskih zemalja III- eneolitsko doba*, ur. A. Benac, 183-234. Sarajevo.

Dimitrijević, S. 1979. »Sjeverna zona.« U *Praistorija jugoslavenskih zemalja II- Neolit*, ur. A. Benac, 229-360. Sarajevo.

Dizdar, M., i Ložnjak-Dizdar, D. 2009. »Terenski pregledi područja općina Ilok, Lovas i Tovarnik u 2008. g.« *Annales Instituti Archaeologici* V: 117-121.

Dorn, A. 1979. »Novi arheološki nalazi u Bapskoj.« *Glasnik slavonskih muzeja* 39: 21-22.

Franković, F. 2012. *Sistematsko rekognosciranje bliže okolice neolitičkog tel naselja Bapska- Gradac.* izvještaj projekta, neobjavljeno, Zagreb: Filozofski fakultet.

Goss, V. P. 2004. »Sv. Marija u Bapskoj- ponovno nakon trideset i pet godina.« *Peristil* 47: 5-13.

Grosman, D. 1989. »Tehnike terenskega pregleda.« *Arheo* 9: 59-66.

Gruškovnjak, L. 2017. »Arheološki površinski pregledi- osnovni koncepti in problemi.« *Arheo* 34: 23-77.

Howard, P. 2007. *Archaeological Surveying and Mapping, recodring and depicting the landscape.* London i New York: Routledge.

Jelaš, D. 2018. »Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija, doktorski rad.« *https://ffzg.academia.edu/DanijelJelas/PhD-Thesis.*

Jelinčić, K. 2003. »Rimska keramika iz Iloka / Roman Pottery from Ilok.« *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 79-88.

Klaić, B. 1984. *Rječnik stranih riječi.* Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.

Klečina, D., i Ivanušec, R. 2009. »Elaborat istražnih konzervatorskih radova.« Osijek.

Kudelić, A., Sirovica, F. i Miloglav, I. 2015. »Prikaz rezultata prve faze sustavnoga terenskog pregleda gornje Podravine/ Presentation of results of the first stage of systematic field sur-vey of Upper Podravina (Drava valley).« *Annales Instituti Archaeologici* 11: 104-108.

Mirnik, I. A. 1981. »Coin hoards in Yugoslavia.« *BAR International Series* 95.

Nađ, M. 2012. »Coin circulation AD 193-423.« U *The Archaeology of Roman Southern Pannonia* , ur. B. Migotti, 389-414. Oxford: BAR.

Perhaj, G., i Frdelja, J. 2016. *Sustavno istraživanje i terenski pregled Bapska- Gradac, položaj Bapska B, jug i jugoistok.* izvještaj projekta, neobjavljeno, Zagreb: Filozofski fakultet.

Rapan Papeša, A., Rimpf, A. i Dizdar, M. 2018. »Rezultati zaštitnih istraživanja kasnoavarodobnog groblja Šarengrad – Klopare 2017. godine.« *Annales Instituti Archaeologici* XIV: 13-19.

Szabo, G. 1928. »O crkvenim zgradama i crkvenom uređaju.« *Narodna starina* 8 (17): 154-180.

Vinski, Z., i Vinski-Gasparini, K. 1956. »Prolegomena k statistici i kronologiji prethistorijskih ostava u Hrvatskoj i u vojvođanskom području Srijema.« *Opuscula Archaeologica* 1: 57-109.